

**Державна служба статистики України
Національна академія статистики, обліку та аудиту
Фінансово-економічний факультет
Кафедра філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін**

**ЮРИДИЧНА НАУКА, ОСВІТА І ПРАКТИКА
У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВІ
ПОВОЄННОГО ЧАСУ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ
Київ, 8 грудня 2025 року**

Київ – Інтерсервіс – 2025

Рекомендовано до друку Вченою радою Національної академії статистики, обліку та аудиту (протокол № 09 від 29.01.2026 р).

Юридична наука, освіта і практика у викликах війни та перспективі повоєнного часу: зб. матер. круглого столу / За заг. ред. Т. Гаврилюк. Київ: Інтерсервіс, 2025. 65 с.

ISBN 978-966-999-583-4

Матеріали круглого столу містять тези доповідей, повідомлень та виступів учасників, у яких викладено наукові результати щодо проблем та перспектив розвитку юридичної науки, освіти та практики в Україні в умовах російської військової агресії.

Відповідальність за зміст представлених матеріалів несуть автори. Організатори залишають за собою право на їх літературне редагування та відмову від друкування тез у разі невідповідності вимогам оформлення, спрямованості програмним питанням заходу.

ЗМІСТ

Cherusheva H.

Social and Psychological Bases of Professional Training for Future Lawyers 6

Богдан Ю. В.

Роль і значення юридичної клініки
у професійному становленні молодого правника 9

Бучма О. В.

Юридична наука, освіта, практика та релігієзнавство:
міжпредметні зв'язки на вістрі війни та миру 12

Васечко В. О.

Економічна безпека в умовах євроінтеграції України:
міжнародно-правові та європейські механізми протидії
транснаціональним кіберзагрозам 16

Васіна А. О., Попова Н. В.

Оцінка сучасного рівня та структури латентної злочинності
в умовах воєнного стану 19

Гуд А. М.

Загроза конституційному ладу у релігійній сфері держави 23

Гуменюк О. І.

Стратегічна трансформація юридичної освіти в умовах війни та її роль
у повоєнному відновленні України 25

Кротюк О. В.

Санкційний механізм та проблематика рішень суб'єктів
його застосування: конституційно-правовий аспект 27

Курах О. М.

Дистанційний внутрішній аудит критичних підрозділів
під час воєнного стану: ризики та алгоритм контролю 30

Мазуренко В. Г.

Поняття державного нагляду (контролю) за формуванням, зберіганням,
освіженням, відпуском матеріальних цінностей державних резервів 33

Мушенок С. І.

Діяльність міжнародних організацій, які надають
міжнародну гуманітарну допомогу 37

Петриченко В. В. Міграційні процеси в умовах воєнного стану	40
Сербенюк С. Зарубіжні політико-правові рекомендації щодо сприяння міжнародній співпраці закладів вищої освіти та їх упровадження у сфері вищої освіти України	44
Стріяшко Г. М. Юридична наука в період кризи: напрями розвитку, дослідницькі пріоритети та інтеграція у післявоєнну правову систему	47
Терепа С. В. Вплив воєнного стану на правозастосування: виклики, адаптація та формування нових стандартів правової практики	50
Черненко О. В. Актуальні питання державної політики щодо управління побутовими відходами	52
Чудненко В. О., Норик К. В. Засади здійснення державної політики охорони педосфери	55
Шатіло В. А. Правова освіта і цінності – запорука розвитку держави	59
Щербина В. Завдання органу конституційної юрисдикції	61

**ЮРИДИЧНА НАУКА, ОСВІТА І ПРАКТИКА
У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВІ
ПОВОЄННОГО ЧАСУ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ
Київ, 8 грудня 2025 року**

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL BASES OF PROFESSIONAL TRAINING FOR FUTURE LAWYERS

Cherusheva Halyna,

Phd, assoc.prof.,

National Academy of Statistics, Accounting and Auditing

The modernization of higher legal education in Ukraine, taking into account European integration processes in the global educational sphere, requires a rethinking of professional training for specialists in the context of humanistic, universal values. The social and humanitarian training of legal professionals is an integral part of preparing them for a wide range of legal activities. Humanitarian training is particularly relevant in its focus on shaping the spiritual, moral, social, and psychological culture of future lawyers, as well as their professional communication skills as a specific form of human interaction.

The humanities emphasize the intrinsic value of human beings, placing particular emphasis on their role in society and nature. It is precisely the humanization of education, its focus on the acquisition of socio-cultural knowledge and moral norms in the context of the historical development of society and on the basis of a civilizational approach, contributes to the formation of a humanistic worldview in specialists, their awareness of their humanistic mission and social purpose to provide legal protection, assistance, and support to various segments of the population, and ensures the development of professionally important and personal qualities.

A content analysis of normative educational documentation, in particular the educational program for the specialty "Law," educational programs, and educational components in terms of the content of educational material, made it possible to determine its compliance with the qualification requirements for the formation of professional and humanitarian competencies.

Analyzing the problem of managing the process of forming legal awareness and legal culture among future lawyers, K. A. Babenko argues that "the training of civilized professionals must correspond to the global level of civilization, characterized by the affirmation in life of the ideas and norms of humanism, democracy, the rule of law, and a society with a market economy. This is an integral part of international educational standards." One of these ideas-requirements is the humanitarian component of legal education, as it occupies one of the priority places in the educational systems of European countries. [1, p. 4]

The introduction of an interdisciplinary approach to the study of humanities (philosophy, history, language, psychology, ethics) as the methodological basis of the educational process ensures:

✓ a holistic, systematic perception of scientific knowledge in its unity with practical experience;

- ✓ the development of comprehensive analysis of non-standard legal problems and practical situations (analytical and critical thinking, comparative analysis, use of inductive-deductive methods, etc.);
- ✓ the development of the social and value-based position of future lawyers;
- ✓ the assimilation of moral values and ethical norms of behavior as the basis for social interaction and professional activity;
- ✓ the formation of an appropriate level of professional competence.

In the system of humanitarian knowledge, a special role is assigned to the psychological training of lawyers, which should take place in conjunction with a specialised professional component that will promote professional flexibility and social mobility of specialists. An important educational component in the structure of professional training is legal psychology, which arose on the basis of psychological knowledge and jurisprudence. "Legal activity is inextricably linked to working with people – clients, opponents, judges, witnesses, government officials, business partners, or colleagues. Effective lawyers not only have experienced intellect, but are also excellent at questioning and interviewing, communicating and persuading, planning and managing, resolving conflicts, collaborating with others, and making decisions." [2, p.7]

Within the structure of legal psychology, one can distinguish between the theoretical and methodological foundations of legal psychology and the psychology of legal consciousness of the individual. It should be noted that the list of issues outlined by this discipline are considered within the framework of the holistic system of "human-society-law," among which the following should be highlighted:

- ✓ psychological characteristics of human behavior in the sphere of relations regulated by law;
- ✓ the psychological effectiveness of legal norms and the law-making process;
- ✓ the coordination of the individual and the law as elements of a single system (Poyasok);
- ✓ the psychology of the legal professional (investigator, prosecutor, judge, lawyer, etc.);
- ✓ socio-psychological foundations of legal activity (psychological foundations of procedural, investigative, and judicial activity);
- ✓ psychological structure of crime and peculiarities of the behavior of offenders and criminal groups;
- ✓ penitentiary psychology and methods of preventive activity and correction of the behavior of convicts.

Conclusions: The study of legal psychology contributes to the development of critical thinking and systematic analysis, the assimilation of the basics of a lawyer's procedural activities, and the formation of communication and legal assistance skills.

The humanization and humanization of legal education is aimed at forming value orientations, perceiving each person as a value of society and their role in the global dimension.

References

1. Babenko K. A. Management of the process of forming legal awareness and legal culture of future specialists in the context of European integration. Theory and methods of educational management. 2016. No. 2(18). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2016_2_3.

2. Grubinko, Andriy. "Psychological training of lawyers as the basis for professional practice." Current issues in jurisprudence, no. 4, Mar. 2023, pp. 6-1. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1487>.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МОЛОДОГО ПРАВНИКА

Богдан Юлія Валеріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін;
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Сучасний розвиток українського суспільства та держави відбувається в умовах глибоких соціальних, політичних і правових трансформацій, що зумовлює підвищені вимоги до професійної підготовки правників. Утвердження принципу верховенства права, розширення сфери правового регулювання та активізація правозахисної діяльності зумовлюють необхідність формування фахівців, здатних не лише ґрунтовно орієнтуватися в законодавстві, а й ефективно застосовувати його в реальних життєвих ситуаціях. У цьому контексті юридична освіта має бути спрямована на поєднання теоретичних знань із практичними навичками, професійною етикою та соціальною відповідальністю.

Правнича професія здавна має особливий статус у суспільстві, оскільки слугує встановленню відносної справедливості в спірних відносинах між окремими людьми, спільнотами, а також з органами державної влади та управління й між державами [1, с. 58].

Юридична клініка посідає особливе місце в системі юридичної освіти як інноваційна форма практикоорієнтованого навчання. Її діяльність ґрунтується на інтеграції освітнього процесу з реальною правозастосовною практикою та наданням безоплатної правової допомоги. У межах роботи юридичної клініки студенти під керівництвом науково-педагогічних працівників і практикуючих юристів беруть участь у консультуванні громадян, підготовці процесуальних документів, аналізі правових ситуацій та пошуку оптимальних шляхів захисту прав і законних інтересів осіб. Така діяльність сприяє формуванню у майбутніх правників практичних компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Особливе значення юридичні клініки мають у формуванні професійної ідентичності молодого правника. Безпосередня робота з реальними справами дає змогу студентам усвідомити соціальну місію юридичної професії, її відповідальність перед суспільством і державою. У процесі клінічної діяльності відбувається розвиток правової культури, етичних орієнтирів і здатності приймати виважені рішення в умовах правової невизначеності. Юридична клініка створює освітнє середовище, у якому теоретичні знання трансформуються в практичний досвід.

У Стандартах діяльності юридичних клінік України визначено комплекс основних характеристик, які притаманні юридичній клініці, організації її роботи,

а також діяльності з надання правової допомоги та правової просвіти. Стандарти визначають мінімальні вимоги до моделі організаційної структури юридичної клініки закладу вищої освіти України [2].

Крім того, зауважимо, що основним компонентом підготовки персоналу юридичної клініки повинен бути спецкурс із правничої клінічної освіти, який має на меті комплексно вирішити проблему поєднання навчання у вищій школі й формування професійної майстерності правника [3, с. 83].

Важливою складовою діяльності юридичних клінік є їх соціальна спрямованість. Надання безоплатної правової допомоги соціально вразливим верствам населення сприяє підвищенню рівня доступу до правосуддя та реалізації принципу рівності перед законом.

В умовах воєнного стану значно зросла роль юридичних клінік у забезпеченні правової підтримки внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, членів їхніх сімей, а також осіб, постраждалих від збройної агресії. Участь студентів у вирішенні таких справ формує у них почуття громадянської відповідальності та розуміння актуальних суспільних потреб.

Клінічна освіта сприяє розвитку не лише фахових, а й універсальних компетентностей. У процесі роботи здобувачі вищої освіти набувають навичок професійної комунікації, ведення переговорів, аргументації правової позиції, роботи в команді та управління власним емоційним станом. Важливу роль відіграє застосування інтерактивних методів навчання, зокрема аналізу кейсів, моделювання судових процесів і проблемно-орієнтованого навчання, що уможливорює відтворення умов реальної юридичної практики.

Досвід функціонування юридичних клінік в Україні засвідчує їхню ефективність як елемента системи юридичної освіти. Діяльність юридичної клініки «Юристи без кордонів» є прикладом успішного поєднання освітньої, правозахисної та правопросвітницької функцій. Залучення студентів до підготовки правових консультацій, звернень і заяв, а також до співпраці з органами державної влади, громадськими та міжнародними організаціями сприяє розширенню їхнього професійного світогляду та підвищенню рівня практичної підготовки.

Юридична клініка відіграє важливу роль у формуванні правосвідомості та активної громадянської позиції майбутніх юристів. Участь у правопросвітницьких заходах, спрямованих на підвищення рівня правової культури населення, дає змогу студентам удосконалювати навички публічного виступу та адаптації правової інформації до потреб різних соціальних груп. Така діяльність сприяє утвердженню цінностей правової держави та розвитку громадянського суспільства.

Отже, юридична клініка є невід'ємною складовою сучасної системи юридичної освіти та ефективним інструментом професійного становлення молодого правника. Вона забезпечує тісний зв'язок між теорією і практикою, сприяє формуванню професійних і соціальних компетентностей, а також виховує

відповідальне ставлення до правничої діяльності. Подальший розвиток юридичних клінік є важливою умовою підвищення якості юридичної освіти та підготовки фахівців, здатних ефективно відповідати на сучасні правові виклики.

Список використаних джерел

1. Сущенко В. Професія правник: діяльність, етика, відповідальність. Київ: БО «Благодійний фонд пам'яті Василя Кісіля», 2022. 160 с.
2. Стандарти діяльності юридичних клінік України (редакція 2024 р.). URL: <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnyh-klinik-ukrayiny-redaktsiya-2024-r/>
3. Правнича клінічна освіта в Україні: навч. пос. / За заг. ред. В. М. Сущенка. Київ: Ваіте, 2020. 274 с.

ЮРИДИЧНА НАУКА, ОСВІТА, ПРАКТИКА ТА РЕЛІГІЄЗНАВСТВО: МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ НА ВІСТРІ ВІЙНИ ТА МИРУ

Бучма Олег Васильович,
*кандидат філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник відділення релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України;
доцент кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін;
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

У сучасних умовах людство опинилося в ситуації загроз, ризиків і викликів соціальним феноменам, як-от людина, право, релігія, культура. На тлі глобалізації, модернізації й інформатизації все більше загострюються проблеми глобальної екологічної безпеки, чергової світової війни, тероризму, знецінення людського життя та ін. Водночас все більше зростає інтерес до наукових досліджень та їх практичного впровадження.

Динаміка сучасного наукового життя характеризується міждисциплінарними взаємодіями, міжпредметними інтеграціями та виникненням на їхній основі нових наукових напрямів, що мають міжгалузевий характер. Це актуалізує питання розгляду межових взаємодій та зв'язків у предметних полях систем правознавства (юридичної науки, освіти і практики) та релігієзнавства.

У цьому контексті привертає увагу роль, місце і значення філософії як історичного типу світогляду. Підкреслю, що філософія права і філософія релігії стали системотворчими чинниками юридичної науки, освіти і практики, академічного теоретичного і практичного релігієзнавства. Вони створили теоретичну основу, вищий методологічний рівень пізнання феноменів права й релігії та оформилися у потужні навчальні дисципліни в освітньому процесі України [1, 4].

Знання про взаємодію релігії й права органічно увійшло в структуру академічного релігієзнавства як правологія релігії. А основними напрямками аналізу феноменів релігії й права стали онтологія, епістемологія, аксіологія, антропологія, релігійно-правові відносини, зв'язок релігійної і правової свідомості, релігійно-правова нормотворчість, проблемні питання, що пов'язані з релігійними правами. Нині ж ключовою проблемою стала проблема війни, яку розв'язала Росія проти України, – терористичної війни в центрі Європи, спрямованої на знищення української нації та державності.

Зброя, яку застосовує російська держава терорист-агресор, – це не лише армія, мова, а й релігія (орієнтована на Москву). Цю зброю Росія спрямовує на розпалювання міжрелігійної й міжнаціональної ворожнечі, залякування

віруючих, вивищення російської церкви та приниження інших, дезінформацію та фальшування історії. Тому для України у цій війні такою ж зброєю, крім армії та мови, має бути й релігія (україноцентрична), яка орієнтувала б на Україну задля відновлення історичної правди і торжества справедливості [3].

Війна суттєво змінила функціонування правової системи та релігійного середовища як ключових соціальних інститутів. В умовах війни особливо поглибився зв'язок між юридичною наукою, освітою, практикою та релігієзнавством. Такий зв'язок є надто актуальним, бо релігійні організації стають важливими суб'єктами суспільних процесів, а не лише духовними та соціальними центрами. Це потребує відповідного наукового аналізу та правового регулювання. Отже, дослідження взаємодії та зв'язку між юридичною наукою, освітою, практикою та релігієзнавством в контексті війни та майбутньої повоєнної відбудови є ключовим для формування демократичної, соціальної правової держави та розвиненого громадянського суспільства в Україні. *А сприятимуть перемозі України у війні й допомагатимуть побудові таких держави і суспільства у повоєнній перспективі:*

а) достатній рівень релігієзнавчих знань, освіченості, поінформованості людини і суспільства про релігійні процеси, ситуацію, стан і тенденції в Україні і світі (компетенція релігієзнавців);

б) ефективна державна політика у суспільно-релігійній сфері та відповідне їй забезпечення прав і свобод у сегменті освітньої діяльності (компетенція юристів).

Нагадаю, що засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності визначені у статті 6 Закону України «Про освіту» [5]. У контексті окресленої проблематики, на мою думку, ключовими з-поміж них є: людиноцентризм; верховенство права; науковий характер освіти; різноманітність освіти; демократизм; формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками; формування громадянської культури та культури демократії; різнобічність та збалансованість інформації щодо політичних, світоглядних і релігійних питань.

З огляду на значимість релігійного фактора в соціально-гуманітарній сфері України, особливо в умовах нинішньої російсько-української війни, повноцінне формування розвиненої особистості та її компетентностей неможливе без належного рівня знань про феномен релігії. Тому в освітньому процесі належне місце має посісти його релігієзнавча складова [6]. Підкреслю, що це має бути саме релігієзнавча (а не релігійна) освіта, яка ґрунтується на принципах об'єктивності, толерантності, позаконфесійності, гуманізму, свободи світогляду, відокремлення церкви від державної освіти. І саме це позитивно вплине на

ефективність навчального, виховного і наукового процесів та підвищить їхній рівень.

У нинішніх умовах юристам важливо мати ґрунтовні знання щодо правового режиму воєнного стану, національної безпеки та прав і свобод людини. У цьому контексті релігієзнавча складова сприятиме адекватному розумінню ролі релігійних організацій / спільнот у кризових ситуаціях, що викликані війною. Адже релігійні інституції виконують гуманітарні, комунікативні та етичні функції. Це впливає на суспільне життя і зокрема на правові процеси (формування правової свідомості, правової культури, правової поведінки). Отже, інтеграція релігієзнавства в юридичну освіту забезпечить підготовку і формування компетентного юриста-фахівця, який розумітиме юридичні тонкощі та суспільно-культурні виміри релігійного феномену.

Специфіка функціонування релігійних організацій під час війни визначає формування нових напрямів дослідження для юридичної науки. Наприклад, відповідно до міжнародного гуманітарного права релігійні інституції можуть виступати свідками воєнних злочинів, суб'єктами міжнародної адвокатури, а також бути платформами для психологічної підтримки населення. Це зумовлює необхідність міждисциплінарних досліджень на перетині релігієзнавства і права. Особливої уваги потребує вивчення питань релігійної складової національної безпеки, зокрема щодо діяльності організацій, які є чи можуть бути інструментами ворожого впливу чи пропаганди [2]. *У протидії інформаційним і духовним диверсіям релігієзнавство допомагає:*

- а) виявляти релігійні організації та їхніх членів, що можуть працювати чи вже працюють на ворога;
- б) розуміти механізми релігійної пропаганди;
- в) оцінювати вплив релігії на окупованих територіях. А юридична наука, відповідно, пропонує правові механізми реагування на релігієзнавчі експертно-аналітичні висновки і пропозиції.

Водночас у юридичній практиці постають складні питання (наприклад, щодо меж законності діяльності окремих релігійних організацій, альтернативної служби, нормативного забезпечення капеланської служби в Збройних силах України), які потребують своєчасного правового вирішення. І тут юристи-практики мають обов'язково враховувати релігієзнавчий контекст. Це сприятиме адекватному інтерпретуванню ними релігійних практик і допоможе відрізнити ці практики від політичних маніпуляцій під релігійним прикриттям. Отже, для юридичної практичної діяльності важливим є міждисциплінарний підхід із використанням релігієзнавчого інструментарію для глибинного аналізу суспільно-правових процесів.

Тому в умовах війни та в перспективі повоєнного відновлення України взаємозв'язок релігієзнавства та юридичної науки, освіти та практики набуває особливо важливого значення. Тут ми маємо перехід від теоретичного осмислення до практичного вирішення гострих питань національної безпеки,

юстиції та соціальної єдності. Цей зв'язок ґрунтується на потребі комплексного аналізу релігійних процесів, що впливають на суспільство, і на завданні побудови правової системи, спроможної забезпечити права й свободи та безпеку. Цей міждисциплінарний підхід сприяє створенню стійкої, етичної та гуманної моделі успішного розвитку української держави і суспільства, що є особливо важливим як у період війни, так і в перспективі повоєнної трансформації.

Список використаних джерел

1. Бучма О. Міжпредметні зв'язки філософії релігії та філософії права як методологічна основа правового забезпечення розбудови українського світу в контексті євроінтеграції України. *П'ятнадцять юридичні читання. Правове забезпечення розвитку освіти і науки в контексті євроінтеграції України. До 185-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова; матер. міжнар. наук. онлайн-конф. (1–2 квітня 2020 р.)*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 52–56.
2. Бучма О. Релігійно-правовий аспект національної безпеки в умовах російської війни проти України. *Філософська думка*. 2025. № 2. С. 35–54. DOI: 10.15407/fd2025.02.035
3. Бучма О. Релігія як зброя війни Росії проти України: фокус на православ'ї. *Гуманітарний корпус: зб. наук. статей з актуальних наукових проблем*. 2024. Вип. 52. С. 8–11.
4. Бучма О. Філософія релігії та філософія права: на перехресті предметних полів. *Українське релігієзнавство*. 2012. № 64. С. 59–67.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (поточна редакція 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20260101#Text>
6. Колодний А. Релігієзнавча наука і релігієзнавча освіта. *Українське Релігієзнавство*. 2006. № 40. С. 47–69.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМ КІБЕРЗАГРОЗАМ

*Васечко Володимир Олександрович,
доктор філософії,
головний інспектор;
Департамент кіберполіції,
Національна поліція України*

Сучасний етап розвитку України характеризується поєднанням двох визначальних процесів: повномасштабної збройної російської агресії та поступової євроінтеграції, пов'язаної з набуттям статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі. За таких умов питання економічної безпеки набуває особливої актуальності, оскільки стабільність фінансової системи, функціонування ринків, податкової та митної інфраструктури безпосередньо впливають на спроможність держави протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

У ХХІ столітті економічну безпеку дедалі тісніше пов'язують із цифровим виміром. Інформаційні системи, електронні сервіси публічної адміністрації, фінансові платформи та транскордонні потоки даних стають об'єктами цілеспрямованих кібератак, що мають не лише кримінальний, а й стратегічний характер. Транснаціональні кіберзагрози дедалі частіше використовуються як інструмент економічного тиску, дестабілізації та гібридної війни.

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз міжнародно-правових та європейських механізмів протидії кіберзагрозам, а також оцінка можливостей їх імплементації в правову систему України. Право Європейського Союзу пропонує комплексний підхід до забезпечення безпеки, що поєднує кримінально-правові, адміністративні та координаційні інструменти, які можуть бути використані Україною в процесі євроінтеграції.

У міжнародно-правовій доктрині економічна безпека розглядається як складова національної безпеки, що охоплює стан захищеності економічної системи держави від загроз, здатних порушити її стабільність, розвиток і суверенітет. У праві Європейського Союзу економічна безпека не зводиться лише до бюджетної або фінансової стабільності, а охоплює ширший спектр елементів, зокрема функціонування внутрішнього ринку, фінансових інститутів, критичної інфраструктури та цифрових сервісів.

У Європейській стратегії безпеки [1] та Стратегії кібербезпеки ЄС (2021) на цифрове десятиліття [2] закріплено підхід, відповідно до якого економічна стійкість держав-членів безпосередньо залежить від рівня захищеності інформаційних систем і здатності держав протидіяти транснаціональним загрозам у кіберпросторі. Кібербезпека розглядається не

лише як технічне, а як правове та інституційне питання, що потребує координації на наднаціональному рівні.

Міжнародне право також поступово реагує на виклики цифрової економіки. У межах ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій формується розуміння кіберзагроз як чинника, здатного підірвати економічну та фінансову стабільність держав. Протидія таким загрозам потребує не ізольованих національних заходів, а скоординованих міжнародно-правових механізмів.

Транснаціональні кіберзагрози посідають особливе місце серед сучасних ризиків для економічної безпеки. На відміну від традиційних форм економічної злочинності, кіберзлочини характеризуються високим рівнем латентності, транснаціональним характером і складністю ідентифікації суб'єктів правопорушень. Атаки на банківські системи, електронні платіжні сервіси, державні реєстри, податкові та митні інформаційні ресурси здатні призводити до значних фінансових втрат і підризу довіри до державних інституцій.

В умовах повномасштабної війни кіберзагрози дедалі частіше набувають ознак інструменту гібридного впливу. Кібератаки можуть бути спрямовані не лише на отримання незаконної вигоди, а й на дестабілізацію економічних процесів, блокування критичних сервісів або створення панічних настроїв у суспільстві. Отже, кіберзлочинність виходить за межі суто кримінально-правової проблематики та стає елементом загальної системи безпеки.

Міжнародно-правовою основою протидії транснаціональним кіберзагрозам є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 року (Будапештська конвенція), яка встановлює єдині стандарти криміналізації відповідних діянь і механізми міжнародного співробітництва [3]. Для України участь у цій Конвенції має ключове значення, оскільки вона уможливорює її інтеграцію у глобальну систему обміну інформацією та правової допомоги у сфері кіберзлочинності.

Право Європейського Союзу сформувало розгалужену систему інституційних і правових механізмів протидії кіберзагрозам. Центральну роль у цій системі відіграє Агентство Європейського Союзу з питань співробітництва правоохоронних органів (Європол), зокрема його Європейський центр з боротьби з кіберзлочинністю (EC3). Відповідно до Регламенту (ЄС) 2016/794, діяльність Європолу спрямована на підтримку держав-членів у запобіганні та розслідуванні тяжких форм злочинності, що мають транскордонний характер [4].

Європейський підхід ґрунтується на функціональному розмежуванні: кіберзагрози, які становлять небезпеку для економіки та фінансових систем, розглядаються як сфера відповідальності спеціалізованих правоохоронних органів, що діють у межах кримінального процесу, але у тісній взаємодії з адміністративними та регуляторними структурами. Такий підхід поєднує жорсткі інструменти кримінального переслідування з превентивними та координаційними заходами.

Важливу роль відіграє також співпраця з Інтерполом, який забезпечує глобальний рівень обміну інформацією про кіберзлочини, що впливають на економічну безпеку держав. Отже, протидія транснаціональним кіберзагрозам у ЄС ґрунтується на принципі багаторівневої координації, що є особливо актуальним для України в умовах інтеграції до європейського правового простору.

Варто зазначити, що для України євроінтеграція означає не лише адаптацію законодавства до *acquis communautaire*, а й поступове включення до європейської системи безпеки. Законом України «Про національну безпеку України» закріплено комплексний підхід до безпеки, однак подальший розвиток правового регулювання потребує більш чіткого врахування цифрового та економічного вимірів загроз [5].

Європейський досвід демонструє, що ефективна протидія кіберзагрозам можлива лише за умови поєднання національних зусиль із міжнародною співпрацею. Для України це означає посилення інституційної спроможності органів, відповідальних за боротьбу з кіберзлочинністю, розвиток механізмів обміну інформацією з європейськими партнерами та гармонізацію правових стандартів у сфері кібербезпеки. Водночас імплементація європейських підходів сприяє підвищенню рівня економічної безпеки, оскільки дає змогу мінімізувати ризики для фінансової системи, публічних електронних сервісів та інвестиційного клімату. У цьому сенсі кібербезпека стає одним із ключових елементів економічної стійкості держави.

Проведений аналіз свідчить, що в умовах євроінтеграції України економічна безпека набуває комплексного характеру та тісно пов'язується з протидією транснаціональним кіберзагрозам. У межах міжнародного права та права Європейського Союзу сформовано ефективні механізми співпраці, які дають змогу державам реагувати на виклики цифрової економіки.

Європейський підхід, що ґрунтується на координації правоохоронних, адміністративних і регуляторних інструментів, може бути використаний Україною як орієнтир у процесі адаптації національного законодавства та інституційної системи. Подальше зближення з Україною з ЄС у сфері кібербезпеки сприятиме не лише виконанню нею євроінтеграційних зобов'язань, а й зміцненню економічної стійкості держави в умовах високої невизначеності.

Список використаних джерел

1. Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on ProtectEU: a European Internal Security Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52025DC0148>

2. European Union Cybersecurity Strategy. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>

3. Convention on Cybercrime (Budapest Convention), 2001. URL: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/179163/20090225ATT50418EN.pdf>

4. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/794/oj/eng>

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

ОЦІНКА СУЧАСНОГО РІВНЯ ТА СТРУКТУРИ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Васіна А. О.,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 081 «Право»;*

Попова Н. В.,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 081 «Право»;*

науковий керівник:

Матвєєвський О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін;*

*Інститут права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Аналіз офіційної статистики злочинності в Україні за період 2022–2024 рр. демонструє не стільки реальну криміногенну динаміку, скільки глибоку методологічну кризу обліку. Дані свідчать про хаотичні коливання злочинності в дуже невеликий проміжок часу. У 2022 р. (початок повномасштабного вторгнення) спостерігалось відчутне зменшення корисливих правопорушень на 29%, у 2023 р. їхня кількість, навпаки, зросла на 58%, а у 2024 р. (станом на кінець листопада) знову зменшилась на 25,7% [2].

Подавати ці цифри як об'єктивне покращення чи погіршення криміногенного становища є небезпечною помилкою. Ключовим фактором, що інвалідує будь-який традиційний статистичний аналіз, є масова міграція. Станом на кінець листопада 2024 р. за межами України перебувало 5,2 млн українців, які виїхали внаслідок бойових дій [2].

Умови війни призвели до структурної трансформації злочинності, виводячи на перший план нові види діянь із традиційно високим рівнем латентності. На тлі бойових дій та неконтрольованого потрапляння засобів

військового призначення у цивільний обіг цей вид злочинності демонструє значне зростання [2].

Відбулося розширення шахрайських схем, які експлуатують довіру й біль суспільства. Вони включають махінації з гуманітарною допомогою, організацію «благодійних» зборів коштів на потреби оборони, які привласнюються, та виманювання грошей під виглядом допомоги переселенцям [2]. Природна латентність тут зумовлена розпорошеністю потерпілих по всій країні (і за її межами), часто малими сумами окремих пожертв і психологічним небажанням людей визнавати, що їх ошукали, експлуатуючи їхні патріотичні почуття.

До групи штучної латентності, яку також називають приховуваною, належать злочини, що характеризуються наявністю потерпілих, свідків, документальних підтверджень та інших доказів, які могли б слугувати підставою для ініціювання розслідування. Серед таких факторів варто виокремити небажання постраждалих звертатися до правоохоронних органів, залякування або підкуп потерпілих чи свідків злочинцями або іншими зацікавленими особами, а також цілеспрямоване знищення доказової бази. Особливу загрозу становлять дії посадових осіб, які навмисно приховують від правосуддя інформацію про скоєння злочинів [1].

Попри мобілізацію та комендантську годину, рівень насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів (умисні вбивства, тілесні ушкодження, розбої, грабежі) залишається високим [2]. В умовах скороченої статистичної бази це свідчить про їх *відносне* зростання.

Залишаються невідомими злочини на тимчасово окупованих територіях. Ця категорія має майже 100-відсоткову латентність. Українське кримінальне судочинство фізично відсутнє на цих територіях, що унеможливорює не лише розслідування, а й навіть реєстрацію переважної більшості злочинів, скоюваних окупаційною владою проти цивільного населення.

Група суміжної латентності складається з категорії діянь, які можуть не сприйматися як злочини внаслідок певної невизначеності або незнання ситуації. Це може стосуватися як потерпілих, свідків, інших осіб, обізнаних про факт вчинення порушення, так і працівників правоохоронних органів, які отримали таку інформацію. Найчастіше така ситуація виникає у зв'язку з діями, які можуть тягнути за собою кримінальну, адміністративну, дисциплінарну чи цивільно-правову відповідальність залежно від рівня їхньої суспільної небезпечності. До таких діянь належать, наприклад, порушення правил безпеки на виробництві, безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту [1].

Масовий відтік населення – потенційних потерпілих, свідків та, частково, правопорушників – фундаментально змінює статистичну базу. Зменшення абсолютної кількості зареєстрованих злочинів на тлі значного скорочення населення, що перебуває на контрольованій території, є «статистичним міражем». Латентна злочинність в Україні у період війни виявляється особливо масштабною внаслідок поєднання природних і штучних факторів, як-от недовіра

потерпілих до правоохоронних органів, пріоритет виживання, масова міграція та перевантаженість поліції. Значна частина злочинів, пов'язаних як із незаконним обігом зброї, так і з гуманітарним і волонтерським шахрайством, залишається невиявленою або незафіксованою в офіційних реєстрах. Відсутність об'єктивних даних призводить до формування «статистичного міражу», коли зменшення зареєстрованих правопорушень не відображає реального рівня злочинності, а лише маскує загострення криміногенної ситуації. Таке зменшення не відображає зниження інтенсивності злочинності (тобто коефіцієнта злочинності на 100 тис. населення), а лише приховує реальний рівень криміногенної напруги. Скорочення офіційних показників на 25,7% на тлі виїзду мільйонів громадян фактично свідчить про безумовне погіршення криміногенного становища [2].

Попри помітне зменшення кількості кримінальних правопорушень, кваліфікованих у межах розділу XX Особливої частини Кримінального кодексу України, їхня загальна кількість усе ще залишається значною. Це спричиняє появу сотень тисяч постраждалих, а також створює серйозний тиск на національні та міжнародні системи правосуддя, які займаються розслідуванням, документуванням цих злочинів і притягненням винних осіб до відповідальності. В умовах воєнного стану та перехідного періоду Україна стикається із загостренням ризиків для національної безпеки [5].

Для оцінювання рівня латентної злочинності використовують як загальні, так і спеціалізовані дослідницькі методи. До загальних методів належать опитування громадськості щодо прихованої злочинності, експертний аналіз, вивчення документації правоохоронних органів та інші подібні підходи. Станом на сьогодні рівень латентної злочинності в Україні оцінюють як середній. Така оцінка зумовлена тим, що значна частина громадян не звертається до Національної поліції України із заявами про правопорушення, які щодо них вчинено, і не повідомляє про ці випадки [4, с. 25-26].

Об'єктивна неможливість розслідувати весь масив злочинів змушує слідчих неформально «фільтрувати» заяви, свідомо не реєструючи ті, що мають низьку судову перспективу (наприклад, через втрату доказів на прифронтових територіях) [3].

Наслідки латентної злочинності є руйнівними і мають довгостроковий характер. Держава, не володіючи реальними даними про стан злочинності, не може адекватно розподіляти ресурси для боротьби з нею та профілактики. Злочинці, які не були покарані, не лише повторюють злочинні діяння, а й підвищують свою «кваліфікацію», що веде до професіоналізації та організованості злочинного світу [3].

Отже, латентна злочинність в умовах воєнного стану в Україні набуває особливо масштабного та складного характеру. Поєднання природних, штучних і межових форм прихованості значно ускладнює реальне оцінювання криміногенної ситуації. Війна трансформувала структуру злочинності: різко зросли латентні прояви, як-от незаконний обіг зброї, гуманітарне та

волонтерське шахрайство, злочини на тимчасово окупованих територіях, а також насильницькі правопорушення, що нерідко залишаються нерозслідуваними. Офіційна статистика 2022–2024 рр. демонструє нереальне зниження чи підвищення рівня злочинності, а «статистичний міраж» спричинений масовою міграцією населення, недовірою до правоохоронних органів, браком ресурсів у поліції та неможливістю фіксації злочинів у зоні бойових дій. Відтік понад п'яти мільйонів громадян за кордон істотно звужує статистичну базу, внаслідок чого формальне зменшення зареєстрованих злочинів не корелює з фактичними ризиками. Латентність посилюється і в результаті діяльності організованих злочинних груп, психологічних бар'єрів потерпілих, корупційних дій посадових осіб, а також відсутності правозастосування на тимчасово окупованих територіях. Сукупність цих факторів створює реальну загрозу національній безпеці, підриває довіру громадян до державних інституцій та ускладнює ефективне реагування на кримінальні виклики. Сучасний рівень латентної злочинності в Україні в умовах війни можна оцінити як високий, попри формальні статистичні показники.

Список використаних джерел

1. Яценко А. М. Латентна злочинність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/latentna-zlochinnist/>
2. Методика визначення індексу корупціогенності сфер суспільного життя. Національне агентство з питань запобігання корупції. Департамент антикорупційної політики. 2024. URL: <https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-29/zahid-36/sources/808-1144807137-671f977ddb1b2.pdf>
3. Боровик А. В. Представник влади як потерпілий від кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 3. С. 189–197. DOI: 10.32844/2618-1258.2022.3.34
4. Голіков В.А. Поняття латентної злочинності та її характеристика, теза. *Кримінологічний вимір сучасності: зб. тез доп. наук.-практ. конф.* Харків. 2022. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f09715c3-4e9c-4b1a-adf2-c0ab67ee37b0/content>
5. Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє: матер. заоч. наук.-практ. круглого столу. НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2025. 194 с. DOI: 10.31359/9786178617035

ЗАГРОЗА КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЛАДУ У РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ ДЕРЖАВИ

*Гуд Анна Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін;
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

У ході повномаштабного вторгнення держави-агресора на територію України гостро постало питання про втручання та вплив Української православної церкви Московського патріархату в життя українського народу. Передусім це проявляється у підтримці російської агресії через окремі організації, зокрема релігійні. Відбувається пропаганда сепаратизму або розпалювання міжконфесійної ворожнечі. Держава-агресор використовує релігійні організації для впливу на політичну ситуацію в Україні, а також впровадила дискримінацію за релігійною ознакою. У зв'язку з цим в Україні постало гостре питання щодо впровадження заборони деяких релігійних організацій.

Та перш ніж говорити про правомірність заборони деяких видів церковної діяльності, варто зазначити, що згідно з Конституцією України (ст. 35) кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, провадити релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [1].

У більшості демократичних держав і в Україні релігійна сфера регулюється низкою базових принципів: свобода совісті та віросповідання, відокремлення церкви від держави, рівність релігійних організацій перед законом, заборона примусу щодо релігійних поглядів [2]. Порушення цих принципів або цілеспрямовані дії, що ведуть до їх руйнування, можна вважати загрозою конституційному ладу.

Незаперечним лишається той факт, що через релігійні угруповання здійснюється вплив на розуми вірян. Потенційними загрозами в релігійній сфері є: використання релігійних структур для політичного впливу, підрив державного суверенітету через зовнішній релігійний вплив, радикалізація та екстремізм під релігійними гаслами, порушення принципу релігійної рівності, створення закритих релігійних спільнот, що ігнорують закон [3].

У разі виникнення принаймні одної потенційної загрози наслідки можуть бути руйнівними для держави. Передусім руйнується принцип правової держави і як наслідок – підрив суверенітету та національної безпеки. Подальші події

відбуваються як ланцюгова реакція, яка тягне за собою загострення міжконфесійних конфліктів, фрагментацію суспільства на закриті групи та політичну нестабільність.

Тому держава повинна вжити низку заходів для запобігання подібній катастрофі: законодавчо відрегулювати статус релігійних організацій; створити державні органи контролю за дотриманням законів усіма конфесіями; законодавчо передбачати алгоритм протидії екстремізму та радикалізації; забезпечити прозорість релігійних структур (фінанси, зв'язки, керівництво). І, найважливіше, забезпечити контроль інформаційної безпеки щодо зовнішнього впливу.

У контексті війни з Росією особливу увагу привертає діяльність Української православної церкви. У 2022–2024 рр. проводилися розслідування і було доведено співпрацю окремих священнослужителів з російськими спецслужбами, поширення пропаганди, що виправдовувала російську агресію. У зв'язку з цим було ухвалено законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій (реєстр. № 8371)» [4], а згодом і Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» [5].

Цей Закон України спрямований на захист національної безпеки та конституційного ладу України. Він відповідає міжнародним стандартам щодо свободи віросповідання, оскільки запроваджує обмеження лише для організацій, які мають зв'язки з державою, що здійснює агресію проти України. Це обмеження є необхідним для запобігання впливу ворожої держави через релігійні структури.

Заборона діяльності релігійних організацій, афілійованих із державою-агресором, є правомірним та обґрунтованим заходом для забезпечення національної безпеки України. Законом України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» встановлено чіткі критерії та процедури для такої заборони, які відповідають як національному законодавству, так і міжнародним зобов'язанням України. Не можна заперечувати той факт, що держава-агресор напряду впливає на релігійні організації. Тому цей закон є необхідним інструментом захисту української державності від агресивної пропаганди з боку ворога. Запроваджені законодавчі механізми мають превентивний характер, спрямовані лише проти структур, пов'язаних з державою-агресором, і водночас не порушують прав вірян. Отже, ухвалене правове регулювання є необхідним, пропорційним і обґрунтованим засобом захисту української державності в умовах триваючої збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141.

2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-XII від 23 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1991, № 25, ст. 283.

3. Bhattacharya N., Bhattacharya A. An Analytical Framework for Understanding the Intensity of Religious Fundamentalism. URL: <https://scispace.com/pdf/an-analytical-framework-for-understanding-the-intensity-of-1041fcjg63.pdf>

4. Офіційний веб-портал Парламенту України від 19 жовтня 2023 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/242636.html>

5. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України № 3894-IX від 20 серпня 2024 р. *Відомості Верховної Ради України*, 2024, № 49, ст. 290.

СТРАТЕГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

*Гуменюк Оксана Іванівна,
доктор філософії у галузі права,
начальник управління правового забезпечення;
Головне управління Державної податкової служби
у Вінницькій області*

Актуальність дослідження зумовлена сукупністю взаємопов'язаних чинників, з-поміж яких визначальне місце посідає повномасштабна збройна агресія проти України, що істотно загострила системні проблеми функціонування державних інституцій та вищої юридичної освіти зокрема. В умовах війни право набуває особливого значення як інструмент забезпечення стійкості держави, захисту публічних інтересів і прав людини, що висуває підвищені вимоги до якості підготовки правничих кадрів і до концептуальних засад функціонування вітчизняних правничих шкіл.

Сучасні глобальні виклики розвитку, євроінтеграційні процеси та потреба у формуванні конкурентоспроможної правової системи актуалізують необхідність глибокого переосмислення моделей вищої юридичної освіти, її змістового наповнення, стандартів якості та механізмів доступу до правничої професії. Водночас наявні проблеми фрагментарності освітніх стандартів, розриву між теоретичною підготовкою та практикою правозастосування, нерівномірності розвитку правничих шкіл і відсутності цілісної стратегії їх функціонування потребують системного наукового аналізу й комплексних рішень.

Повномасштабна війна стала не лише військово-політичним, а й глибоким правовим викликом для України, що істотно трансформував функціонування державних інституцій, механізми правового регулювання та саму роль юридичної науки. В умовах воєнного стану право перестає виконувати виключно стабілізаційну функцію і набуває рис інструменту кризового управління, що змушує наукову доктрину переглянути усталені підходи до розуміння правопорядку, меж дискреції публічної влади та співвідношення між публічним інтересом і правами людини. Саме тому юридична наука в період війни опиняється у стані вимушеної, але необхідної трансформації, яка має не декларативний, а прикладний характер.

Особливо відчутними ці процеси є у сфері фінансового та податкового права, де війна суттєво змінила баланс між фіскальними потребами держави та можливостями платників податків. Податкові органи працюють в умовах постійних нормативних змін, розширеної дискреції, необхідності оперативного реагування на економічні та безпекові ризики. У таких умовах юридична наука вже не може обмежуватися класичним аналізом норм; вона має формувати методологію правозастосування в кризовому середовищі, пропонувати критерії правомірності обмежень і виробляти підходи до забезпечення податкової справедливості навіть за надзвичайних обставин. Це зумовлює зростання значення наукових досліджень, які поєднують теорію з практикою державної служби та правозастосування.

Війна також актуалізувала питання стратегічної ролі юридичної освіти як каналу відтворення правничого мислення. Підготовка юристів у сучасних умовах має орієнтуватися не лише на знання норм, а й на формування здатності працювати в умовах правової нестабільності, конфлікту норм, підвищеного публічного інтересу та обмеженого часу для ухвалення рішень. Для сфери оподаткування це означає необхідність виховання правників, здатних забезпечувати баланс між інтересами бюджету та правами платників, дотримуючись принципів верховенства права, пропорційності та правової визначеності навіть у воєнний період.

У післявоєнному вимірі трансформація юридичної науки та освіти набуде ще більшої ваги. Саме правова доктрина визначатиме напрями відновлення інституційної спроможності держави, модернізації податкової системи, відновлення довіри до публічної влади та формування нових стандартів правозастосування. Юридична наука має стати інтелектуальним фундаментом повоєнної правової політики, у межах якої податкове право розглядатиметься не лише як інструмент наповнення бюджету, а й як елемент соціального контракту між державою і суспільством.

Отже, війна стала каталізатором глибинних змін у юридичній науці, змусивши її вийти за межі абстрактної теорії та набути практико-орієнтованого характеру. Трансформація науки і освіти у сфері права, зокрема фінансового та податкового, є необхідною умовою не лише ефективного правозастосування в

умовах війни, а й успішного повоєнного відновлення України як правової, фінансово стійкої та інституційно спроможної держави.

Список використаних джерел

1. Проєкт Концепції реформи юридичної (правничої) освіти. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/news/notice/75481.html>
2. Проєкт Концепції проєкту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/news/notice/75193.html>

САНКЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ПРОБЛЕМАТИКА РІШЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ЙОГО З АСТОСУВАННЯ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кротюк Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри філософії, права

та соціально-гуманітарних дисциплін;

Національна академія статистики, обліку та аудиту

Актуальність дослідження визначається необхідністю забезпечення належного конституційно-правового регулювання санкційного механізму України на тлі посилення його ролі в системі заходів державного захисту національної безпеки. З прийняттям у 2014 році Закону України «Про санкції» розпочалось активне застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. Однак судова практика засвідчує наявність суттєвих проблем у визначенні меж компетенції органів влади, які приймають санкційні рішення, та у забезпеченні процесуальних гарантій прав людини.

Конституція України закріпила базові засади функціонування держави, засновані на принципі розподілу влади та верховенства права. Відповідно до статті 102 Конституції України Президент України є главою держави та гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [1]. Стаття 106 Конституції України визначає повноваження Президента вичерпно, і такий перелік не може розширюватися законом. За частиною другою статті 106 Конституції Президент України видає укази та розпорядження на основі та на виконання Конституції і законів України, які є обов'язковими до виконання на території України [1].

Конституційна роль Ради національної безпеки та оборони України визначена у статті 107 Конституції України [1]. Цей орган є координаційним органом з питань національної безпеки та оборони при Президентові України та координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у зазначеній сфері. На лексичному рівні термін «координація» означає погодження, зведення до відповідності, установалення взаємозв'язку та контакту в діяльності органів виконавчої влади [7]. Компетенція та функції Ради національної безпеки та оборони України (далі – РНБО) визначаються спеціальним законом, і критично важливим є те, що рішення РНБО вводяться в дію указами Президента України [2].

Проблема полягає у суттєвій колізії між Законом України «Про санкції» та Конституцією України. Закон передбачає, що рішення про застосування персональних санкцій щодо невизначеного кола осіб приймаються РНБО та вводяться в дію указом Президента України. Визначення санкції як заходів впливу та покарання за порушення закону передбачає втручання в права, свободи та інтереси людини. Однак ні Конституція України, ні Закон про РНБО (№ 183/98-ВР) не передбачають повноважень останньої приймати рішення індивідуального характеру, які обмежують права громадян. На рівні Конституції України Рада національної безпеки та оборони України не наділена повноваженнями застосовувати заходи юридичного впливу до фізичних осіб, особливо громадян України. Рішення РНБО мають обов'язковий характер виконання лише для органів виконавчої влади, що прямо встановлено статтею 10 Закону про РНБО [2]. Водночас Закон «Про санкції» передбачає, що рішення РНБО про застосування персональних санкцій діють безвідносно будь-якого кола осіб, що створює прогалину у механізмі процесуальних гарантій [3].

Конституційний Суд України (далі – КСУ) у своїх рішеннях неодноразово наголошував на необхідності дотримання принципу розподілу влади та збалансованості конституційних повноважень органів державної влади. У Рішенні КСУ від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020 суд вказав, що будь-яке порушення принципу поділу влади, що призводить до концентрації влади, порушує гарантії прав і свобод людини і громадянина. Поділ влади є гарантією прав і свобод людини, а концентрація владних повноважень в одного суб'єкта негативно позначається на виконанні державою свого головного обов'язку – утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Повноваження Президента України визначаються виключно Конституцією України і не можуть бути розширені законом або іншим нормативно-правовим актом [5].

Важливе значення має судова практика Верховного Суду. У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 року по справі № 9901/405/19 суд визнав, що формулювання «введення в дію» рішення РНБО не є суто церемоніальною дією Президента. Це означає, що Президент має дискрецію щодо введення такого рішення в дію та мусить здійснювати критичну оцінку доцільності, законності та обґрунтованості прийнятого рішення. Формулювання

«введення в дію» вказує на те, що без дій Президента рішення РНБО саме собою чинності не набирає. Таким чином, Президент, як гарант Конституції, повинен здійснювати самостійну перевірку відповідного рішення РНБО перед його введенням в дію, забезпечуючи відповідність конституційним вимогам та принципам верховенства права [4].

Питання дотримання гарантій, передбачених Конституцією України, під час застосування санкцій, особливо щодо обмеження права власності та права на підприємницьку діяльність, залишається актуальним. Верховний Суд розглядаючи справи, в яких оскаржуються санкційні рішення, виходить з принципу пропорційності та необхідності забезпечення справедливого балансу між захистом національної безпеки та захистом фундаментальних прав людини [6].

Санкційний механізм України потребує невідкладного законодавчого удосконалення. Є доцільним саме на рівні Конституції України визначити засади санкційного механізму, встановити повноваження та компетенцію державного органу відповідального за проведення такої діяльності. Подальша деталізація реалізації державою санкційної політики може бути врегульована на рівні закону. Запровадження саме ефективних процесуальних гарантій для захисту прав осіб, проти яких вводяться санкційні обмеження, з огляду на судову практику розгляду відповідних спорів, є вкрай необхідним.

Гармонізація санкційного законодавства з конституційними принципами та судовою практикою є важливою умовою для укріплення верховенства права та демократичних інституцій нашої країни в умовах гібридної агресії проти України.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 р. у справі № 9901/405/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94377744>.
5. Рішення Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 р. № 9-р/2020 у справі № 1-9/2020(197/20). Офіційний веб-портал Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua>.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 серпня 2024 р. у справі № 800/162/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434173>.

7. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). Електронне джерело. URL: <https://sum.in.ua/s/koordynacija>.

ДИСТАНЦІЙНИЙ ВНУТРІШНІЙ АУДИТ КРИТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: РИЗИКИ ТА АЛГОРИТМ КОНТРОЛЮ

Курах О. М.,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освітнього;
науковий керівник:*

Гончарук С. М.,

кандидат економічних наук, доцент;

Львівський національний університет імені Івана Франка,

В умовах повномасштабної війни в Україні внутрішній аудит набуває особливого значення як інструмент забезпечення безперервності діяльності організацій, збереження активів і мінімізації ризиків. Запровадження воєнного стану суттєво обмежило можливості традиційного проведення аудиторських перевірок, зокрема через загрозу безпеці персоналу, неможливість фізичного доступу до об'єктів контролю, релокацію підприємств і працівників, а також руйнування інфраструктури [1]. За таких умов дистанційний формат внутрішнього аудиту стає не лише альтернативою, а в багатьох випадках єдиним можливим способом здійснення контрольних процедур. Водночас чинне законодавство України та професійні стандарти внутрішнього аудиту не містять заборон щодо проведення внутрішнього аудиту в дистанційному режимі [2]. Зокрема, Міністерство фінансів України у своїх роз'ясненнях підтвердило можливість камерального (дистанційного) проведення внутрішнього аудиту за наявності доступу до необхідної інформації та документів [3].

Особливу увагу в умовах воєнного стану слід приділяти аудиту критичних підрозділів. До них належать структурні одиниці, від функціонування яких безпосередньо залежить стабільність роботи підприємства або установи, зокрема підрозділи інформаційних технологій, безпеки, логістики, фінансів, енергозабезпечення, а також виробничі підрозділи стратегічного значення. Порушення діяльності цих підрозділів може призвести до значних фінансових втрат, припинення операційних процесів або загроз національній безпеці. У зв'язку з цим внутрішній аудит у період воєнного стану повинен бути ризик-

орієнтованим і зосередженим насамперед на оцінюванні ефективності систем внутрішнього контролю саме у критичних напрямках діяльності [1].

Проведення дистанційного внутрішнього аудиту супроводжується низкою специфічних ризиків. Одним із ключових є підвищений рівень кіберзагроз, характерний для воєнного часу. Масові кібератаки, спроби несанкціонованого доступу до інформаційних систем, перехоплення даних створюють додаткові виклики для аудиторів, які працюють віддалено [4]. За відсутності належного рівня захисту каналів зв'язку та інформаційних ресурсів зростає ризик втрати чи викривлення аудиторських доказів. Не менш значущим є ризик обмеженого доступу до інформації, оскільки частина первинних документів або баз даних може перебувати на тимчасово окупованих територіях чи в зоні активних бойових дій. У таких умовах аудиторам доводиться використовувати альтернативні джерела інформації, електронні копії документів, дані з резервних систем, що може негативно впливати на повноту та надійність аудиторських висновків [3].

Додатковими проблемами дистанційного аудиту є ускладнення комунікації між аудитором і персоналом підрозділів, нестабільність інтернет-з'єднання, різниця у місцезнаходженні учасників аудиту та підвищене психоемоційне навантаження на працівників. Відсутність особистої присутності аудитора на об'єкті перевірки обмежує можливості спостереження за процесами та фізичним контролем активів, що потребує застосування компенсаційних процедур, зокрема використання відеозв'язку, фото- та відеофіксації, аналізу електронних журналів і логів доступу [5].

З урахуванням зазначених ризиків дистанційний внутрішній аудит критичних підрозділів потрібно здійснювати за чітко визначеним алгоритмом. Його основою є ретельне планування з урахуванням актуальних ризиків воєнного часу, перегляд пріоритетів аудиторської діяльності та, за необхідності, коригування річного плану внутрішнього аудиту [2]. Важливим елементом є попереднє узгодження з керівництвом об'єкта аудиту форматів взаємодії, переліку необхідних документів, каналів комунікації та технічних засобів, які використовуватимуться у процесі перевірки. Значну роль відіграє використання сучасних цифрових інструментів, зокрема захищених платформ для обміну файлами, програм для відеоконференцій, систем електронного документообігу та аналітичних програм для оброблення даних [3].

Процес збирання аудиторських доказів у дистанційному форматі передбачає поєднання аналітичних процедур, тестування операцій, дистанційних інтерв'ю з працівниками та аналізу електронних даних. Фізичний контроль активів можна здійснювати шляхом дистанційної інвентаризації за допомогою відеофіксації або камер спостереження. Отримані результати повинні бути належно задокументовані, а всі обмеження, пов'язані з відсутністю доступу до окремих джерел інформації, – чітко відображені у звіті внутрішнього аудиту [5].

Отже, дистанційний внутрішній аудит в умовах воєнного стану є необхідним і водночас складним інструментом управління ризиками. Його ефективність залежить від здатності аудиторів адаптувати традиційні методи контролю до нових умов, використання цифрових технологій, належного управління кіберризиками та тісної взаємодії з керівництвом і персоналом критичних підрозділів. Незважаючи на всі обмеження, внутрішній аудит залишається важливою складовою системи управління, сприяючи підвищенню стійкості організацій та її здатності функціонувати в умовах тривалої невизначеності [1].

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41413>
2. Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 р. № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11>
3. Щодо можливості здійснення внутрішнього аудиту в умовах воєнного стану: Лист Міністерства фінансів України від 20.03.2022 р. № 33020-07-5/6432. URL: <https://document.vobu.ua/doc/11856>
4. Касаткін С. Професія внутрішнього аудитора під час війни. KPMG Ukraine, 2022. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/blogs/home/posts/2022/07/profesiya-vnutrishnoho-audytora-pid-chas-viyny.html>
5. Методичні рекомендації щодо організації внутрішнього аудиту в державному секторі: Наказ Міністерства фінансів України від 29.09.2011 р. № 1217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1217-11>

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) ЗА ФОРМУВАННЯМ, ЗБЕРІГАННЯМ, ОСВІЖЕННЯМ, ВІДПУСКОМ МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДЕРЖАВНИХ РЕЗЕРВІВ

Мазуренко Віталій Григорович,

*здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
кафедра публічного та міжнародного права;
КНЕУ імені Вадима Гетьмана*

Державний нагляд (контроль) за формуванням, зберіганням, освіженням, відпуском матеріальних цінностей державних резервів здійснює Державне агентство з управління резервами України шляхом проведення планових та позапланових перевірок відповідальних зберігачів, резервантів, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, у тому числі на яких створені мобілізаційні резерви.

Правове регулювання державного нагляду (контроль) за формуванням, зберіганням, освіженням, відпуском матеріальних цінностей державних резервів здійснюється згідно Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», з урахуванням особливостей.

Державний нагляд (контроль) здійснюється посадовими особами Державного агентства з управління резервами України, у присутності керівника або особи, уповноваженої керівником відповідального зберігача та/або резерванта (резидента).

Порядок здійснення державного нагляду (контроль) за формуванням, зберіганням, освіженням, відпуском матеріальних цінностей державних резервів урегульовано Законом України «Про державні резерви» [1] та постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації положень Закону України “Про державні резерви” щодо формування державних резервів» від 21 січня 2025 р. № 58 [2].

Формами здійснення державного нагляду (контролю) за формуванням, зберіганням, освіженням, відпуском матеріальних цінностей державних резервів є: планові та позапланові заходи державного нагляду (контролю) здійснюються за місцем провадження господарської діяльності відповідального зберігача та/або резерванта (резидента) або його відокремленого підрозділу в будь-який час доби незалежно від правил внутрішнього трудового розпорядку [1]. Планові та позапланові заходи державного нагляду (контролю) за формуванням, зберіганням, освіженням, відпуском матеріальних цінностей державних резервів виконуються згідно з певними процедурами та механізмами, що забезпечують дотримання вимог, встановлених законодавством та нормативно-правовими актами. Здійснення таких заходів контролю має за мету забезпечення належного рівня управління державними резервами, захист інтересів держави та громадян, а також підтримку стабільності в умовах надзвичайних ситуацій.

Планові заходи державного нагляду (контролю) здійснюються органом державного нагляду (контролю) за діяльністю відповідального зберігача та/або резерванта (резидента), яка віднесена:

- до високого ступеня ризику, – не частіше одного разу на рік;
- до середнього ступеня ризику, – не частіше одного разу на два роки;
- до незначного ступеня ризику, – не частіше одного разу на три роки.

Планові заходи здійснюються відповідно до затверджених програм перевірок, графіків та інших організаційних документів, які визначають періодичність та обсяги контролю. *Ці заходи зазвичай охоплюють:*

1) перевірку стану зберігання матеріальних цінностей (відбувається оцінка правильності зберігання, дотримання вимог до умов зберігання (температурний режим, вологість, інші параметри, що можуть впливати на якість та збереження ресурсів);

2) оцінка відповідності документації (проводиться перевірка правильності ведення обліку та документування щодо складських запасів, супровідної документації, сертифікатів, дозволів на зберігання матеріальних цінностей);

3) аудит виконання зобов'язань (проводиться перевірка виконання зобов'язань щодо освіження запасів, виведення з резерву (відпуск), а також своєчасність поновлення запасів. Тут перевіряється дотримання встановлених нормативів щодо кількості та якості відновлених запасів);

4) технічні перевірки (оцінка стану технічних засобів та інфраструктури, що використовуються для зберігання, транспортування та відпуску матеріальних цінностей).

Зазвичай планові перевірки здійснюються заздалегідь запланованими та погодженими з керівництвом відповідного зберігача або резерванта. Вони проводяться через певні проміжки часу (наприклад, раз на рік чи через кілька років, в залежності від складності і важливості об'єкта).

Позапланові заходи державного нагляду (контролю) за діяльністю відповідального зберігача та/або резерванта (резидента)

Позапланові перевірки відрізняються від планових тим, що вони можуть бути проведені без попереднього погодження і без визначеної періодичності. Ці заходи ініціюються в залежності від обставин, які можуть виникнути під час виконання діяльності з управління матеріальними цінностями державних резервів.

Позапланові перевірки можуть бути ініційовані:

- у разі надзвичайних ситуацій, природних катастроф, загрози національній безпеці, зміни в умовах державних закупівель, або в разі необхідності перевірки відповідності резервів до нових умов чи норм;

- якщо органи нагляду отримують інформацію про порушення норм законодавства або підозри в порушеннях з боку зберігачів, резерванта або інших суб'єктів, це може бути підставою для проведення позапланової перевірки;

- коли є підозри на порушення в організації зберігання матеріальних цінностей, або виявлено невідповідність стану об'єктів (наприклад, пошкодження, втрати чи зниження якості товарів), що потребує додаткової перевірки.

Позапланові заходи можуть здійснюватися на підставі внутрішніх аналізів або в межах більш серйозних розслідувань (наприклад, у разі викриття корупційних схем, несумлінного виконання договорів або неналежного зберігання матеріальних цінностей).

Для здійснення контрольних заходів уповноважені особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів, мають право:

1) безперешкодного доступу до приміщень органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності за службовим посвідченням та направленням, вільного доступу до будівель, споруд, приміщень та місць, у яких зберігаються матеріальні цінності державних резервів, а також до документів та інших матеріалів, необхідних для здійснення контрольних заходів;

2) відповідно до закону вимагати необхідні документи та іншу інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, у зв'язку з реалізацією своїх повноважень щодо здійснення контрольних заходів;

3) отримувати в межах своєї компетенції письмові пояснення від посадових осіб та службових осіб органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та інших працівників.

Отже, здійснення державного нагляду (контролю) за формуванням, зберіганням, освіженням і відпуском матеріальних цінностей державних резервів є важливим елементом управління національною безпекою та економічною стабільністю країни. Проте, як і в будь-якій сфері публічного управління, процес нагляду за резервами стикається з низкою складних проблем, які потребують комплексного підходу для їх вирішення.

Складність проблеми здійснення нагляду (контролю), на нашу думку, полягає в наступному:

1) матеріальні цінності, що зберігаються в державних резервуарах, можуть бути дуже різноманітними: від стратегічних ресурсів, таких як паливо, до запасів медичних засобів чи продовольства. Кожен вид ресурсу має свої специфічні вимоги до умов зберігання та обліку, що ускладнює процес їх контролю. Технічні та організаційні складнощі пов'язані з підтримкою необхідних умов для кожного виду матеріальних цінностей, що потребує високої кваліфікації та ресурсів;

2) міжвідомча взаємодія та координація, оскільки контроль за державними резервами здійснюється кількома державними органами (Міністерство

економіки, Державна служба з надзвичайних ситуацій, митні органи, органи місцевого самоврядування), відсутність належної координації між ними може призвести до дублювання функцій або, навпаки, до прогалин у здійсненні нагляду;

3) законодавча і нормативна база, що визначає порядок обліку та звітності щодо матеріальних резервів, може бути не завжди узгодженою з реальними умовами зберігання та обігу ресурсів. Існуючі методи контролю та інструменти обліку часто не відповідають сучасним вимогам і потребують оновлення для забезпечення ефективного контролю;

4) процес ефективного контролю за величезними обсягами матеріальних цінностей вимагає значних фінансових і технічних витрат. Необхідність у впровадженні новітніх технологій для моніторингу, обліку і збереження цінностей стикається з обмеженими фінансовими можливостями органів, відповідальних за управління резервами;

5) існуючі прогалини в законодавстві та адміністративному управлінні можуть призводити до зловживань. Наприклад, відсутність прозорості в процесі формування та відпуску матеріальних цінностей може стати сприятливим середовищем для корупції. Тіньові механізми при постачанні або розподілі резервів можуть порушувати основні принципи державного управління.

Список використаних джерел

1. Про державні резерви: Закон України від 9 серпня 2023 року № 3310-ІХ. Відомості Верховної Ради, 2023. № 90. Ст.341.

2. Деякі питання реалізації положень Закону України “Про державні резерви” щодо формування державних резервів»: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 січня 2025 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2025-%D0%BF#Text>

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ НАДАЮТЬ МІЖНАРОДНУ ГУМАНІТАРНУ ДОПОМОГУ

Мушенюк Сергій Іванович,

*здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
кафедра публічного та міжнародного права;*

КНЕУ імені Вадима Гетьмана;

*заступник генерального директора з питань програмного забезпечення;
ТОВ "Новапей"*

За даними 2025 р. Global Report on Food Crises, понад 295 мільйонів людей у 53 країнах опинились у кризовому рівні продовольчої небезпеки, що на 5 % більше, ніж у 2023 році. Це означає, що потреба у гуманітарній допомозі зростає, але водночас фінансування скорочується, і тому критично важливо, щоб міжнародна спільнота реагувала ефективно, підтримуючи життєво необхідні програми. На фоні збройних конфліктів, таких як війна в Україні, міжнародні організації, включаючи ЄС, надають підтримку біженцям і внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Допомога включає продовольчі набори, воду, медикаменти, матеріали для тимчасового укриття та психологічну допомогу. За останні роки організації, як UNHCR, надали допомогу більше ніж 5 мільйонам біженців. Важливою частиною цього процесу є створення кризових таборів, забезпечення доступу до освіти та охорони здоров'я.

Можна виокремити наступні міжнародні організації, які в великих обсягах надають міжнародну гуманітарну допомогу постраждалим. Це: UNICEF працює у понад 190 країнах, включаючи Україну. Організація спеціалізується на захисті прав дітей, підтримці сімей і наданні допомоги дітям та сім'ям, які постраждали внаслідок збройних конфліктів, природних катастроф або інших надзвичайних ситуацій. В Україні, зокрема, UNICEF забезпечує багатофункціональну грошову допомогу родинам з дітьми, які опинилися в кризовій ситуації, і підтримує програму розвитку прав дітей, таких як освіта та доступ до медичних послуг. За даними організації, лише в 2022 році UNICEF допоміг понад 6 мільйонам осіб в Україні. UNHCR надає допомогу біженцям, внутрішньо переміщеним особам та безгромадянським особам по всьому світу. В Україні ця організація займається захистом прав вимушених переселенців, надаючи гуманітарну допомогу, що включає тимчасове житло, харчування, медичні послуги та юридичну підтримку. За оцінками UNHCR, на 2023 рік в Україні більше 7 мільйонів людей стали внутрішньо переміщеними особами. Продовольча програма ООН (WFP) надає продовольчу допомогу в кризових ситуаціях. В Україні ця організація зосереджена на забезпеченні постраждалих від війни осіб продуктами харчування, водою та іншими основними потребами. У 2023 році WFP надала допомогу понад 3 мільйонам осіб в Україні, включаючи внутрішньо переміщених осіб та місцевих жителів. Офіс з координації гуманітарних справ

ООН (ОСНА) здійснює координацію дій гуманітарних організацій, спрямованих на надання допомоги в умовах криз. В Україні ця організація забезпечує координацію гуманітарної допомоги від міжнародних партнерів, організовує збір коштів та забезпечує ефективне використання гуманітарних ресурсів. ShelterBox протягом 2023 року організація доставила тисячі наметів, комплектів для виживання та засобів для забезпечення притулку постраждалим від стихійних лих у різних країнах, зокрема в Лівані, Афганістані та Україні. Допомога надається на основі принципів універсальності і безпристрасності, що дозволяє забезпечити ефективне реагування на глобальні гуманітарні кризи.

Останніми роками ОСНА фінансувала понад 300 гуманітарних проектів на загальну суму понад 500 мільйонів доларів. Червоний Хрест надає медичну, соціальну та правову допомогу постраждалим від збройних конфліктів і природних катастроф. В Україні ICRC працює в умовах активних бойових дій, доставляючи медичні засоби, продукти харчування, а також надаючи послуги щодо розмінування та забезпечення правового захисту. З початку війни в Україні Червоний Хрест організував доставку гуманітарних вантажів на території, які є підконтрольними бойовикам, а також доставляє ліки в зони бойових дій.

Неурядові організації, такі як ACTED, NRC (Norwegian Refugee Council), ADRA Ukraine, а також приватні компанії, відіграють важливу роль у наданні гуманітарної допомоги, зокрема у розподілі їжі, наданні медичних послуг, допомозі з евакуацією і психологічної підтримки для переселенців. Вони працюють разом з міжнародними та національними урядами, щоб забезпечити швидке реагування на гуманітарні потреби. Зокрема, ADRA Ukraine активно залучена до забезпечення постраждалих житлом, медичними засобами та базовими потребами в умовах війни.

Відзначимо, що з початком війни в Україні міжнародні організації стали одними з основних постачальників гуманітарної допомоги. Вони забезпечують продовольчими наборами, медичними засобами, фінансовими ресурсами та технічними засобами, а також допомагають внутрішньо переміщеним особам. Це співробітництво допомогло полегшити кризову ситуацію та забезпечити життєво необхідні ресурси для мільйонів людей.

Після катастрофічних землетрусів у Туреччині та північній Сирії міжнародні гуманітарні організації, зокрема Міжнародний Комітет Червоного Хреста (ICRC), почали негайне надання допомоги. Всього було надано екстрену допомогу близько 10 мільйонам осіб, зокрема надано житло, медичну допомогу, засоби гігієни, питну воду та продукти харчування. Ця допомога була надана відповідно до міжнародного гуманітарного права, включаючи принципи нейтральності та безпристрасності. Програма включала не лише надання матеріальної допомоги, але й підтримку психосоціальної реабілітації постраждалих, зокрема, відновлення інфраструктури на місцях [1]. Так, наприклад, за 2024 рік WFP підтримала приблизно 3,6 мільйона людей у Сирії, які мали продовольчу або харчову нестабільність. При цьому загальна кількість

людей, яким потрібна гуманітарна допомога у Сирії, оцінюється у 16,7 мільйона осіб станом на кінець 2024 р. [1]. Це демонструє, наскільки критичною залишається потреба, навіть за участі багатьох організацій, лише частину постраждалих удається охопити. Після катастрофічних землетрусів донорські країни погодилися надати приблизно 7 мільярдів євро на ліквідацію наслідків для Туреччини й Сирії. Зокрема, уряд США оголосив про надання 185 мільйонів доларів на гуманітарну допомогу постраждалим - для закупівлі їжі, теплих речей, медикаментів, організації укриттів. Допомога включала житло, медичне обслуговування, предмети першої необхідності й зимове забезпечення – що є типовою багатовимірною допомогою у відповідь на надзвичайні природні лиха.

Ємен постійно переживає гуманітарну кризу через війну, економічний колапс і голод. Міжнародні організації, включаючи ООН, здійснюють щорічні гуманітарні місії, надаючи допомогу мільйонам осіб. У 2023 році допомогу отримали понад 20 мільйонів осіб, включаючи медичні засоби, продукти харчування, воду, а також підтримку відновлення житла. Допомога доставлялася на контрольовані урядом території і території, підконтрольні повстанцям, завдяки дотриманню принципу гуманітарного доступу. Цей випадок підкреслює важливість координації між державами, міжнародними організаціями і НУО [2].

В цілому, вважаємо, що міжнародна гуманітарна допомога – це сукупність ресурсів та послуг, що надаються державами, міжнародними організаціями, неурядовими організаціями (НУО), а також іншими суб'єктами міжнародного права, з метою пом'якшення гуманітарних наслідків збройних конфліктів, природних катастроф, епідемій або інших надзвичайних ситуацій. Вона включає медичну, продовольчу, матеріальну допомогу, а також послуги з відновлення житла, інфраструктури та засобів існування для осіб, що опинились у кризовій ситуації.

Список використаних джерел

1. Syria and Türkiye: All earthquake victims deserve urgent humanitarian assistance. URL: https://www.icrc.org/en/document/syria-and-turkiye-all-earthquake-victims-deserve-urgent-humanitarian-assistance?utm_source=chatgpt.com
2. Crisis in Yemen: tipping point for international humanitarian action? URL: https://www.icrc.org/en/document/crisis-yemen-tipping-point-international-humanitarian-action?utm_source=chatgpt.com

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Петриченко Валентина В'ячеславівна,
доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін;
Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ

Стратегією державної міграційної політики України до 2025 року передбачено безперервне збирання та аналіз даних про міграцію та зобов'язання центральних органів влади щодо підготовки планів реалізації (оновлені на 2024–2025 рр.), що дає змогу оперативно враховувати воєнні фактори (масові виїзди, гендерно-вікове зрушення, довгострокове перебування за кордоном під тимчасовим захистом). Мета Стратегії – створення умов для повернення й реінтеграції українських мігрантів (визнання кваліфікацій, доступ до послуг, спрощення адмінпроцедур), що у воєнних умовах набуває пріоритету для *brain regain* і відновлення ринку праці. Враховано, що значна частина українців перебуває в ЄС за Директивою про тимчасовий захист; у планах реалізації передбачено міжнародну координацію для полегшення добровільного повернення або легальних переходів статусів, а також взаємного визнання документів / кваліфікацій. Це впливає на структуру міграції (довша тривалість перебування, інтеграційні траєкторії).

Окрім того, Стратегією визнано багатовекторність потоків і потребу системного регулювання (від залучення іноземних фахівців до дотримання міжнародних стандартів захисту), що має важливе значення для покриття дефіциту ринку праці під час і після війни.

Завданнями держави з реалізації зазначеної Стратегії є:

- 1) облік населення України;
- 2) декларування та реєстрація місця проживання;
- 3) захист документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи;
- 4) розширення можливостей для тимчасового легального працевлаштування за кордоном;
- 5) просування програм освітнього обміну;
- 6) підвищення рівня обізнаності громадськості щодо можливостей врегульованої міграції;
- 7) забезпечення захисту прав громадян України, які працюють і проживають за кордоном;
- 8) створення необхідних умов для повернення та реінтеграції в українське суспільство громадян України, які є трудовими мігрантами та/або яким надано за кордоном тимчасовий захист;

9) сприяння легальній міграції в Україну, узгодженій із соціальною політикою та економічним розвитком держави;

10) забезпечення успішної інтеграції іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, в українське суспільство;

11) ефективне використання системи видачі віз і можливостей консульських установ для управління міграцією;

12) здійснення прикордонного контролю осіб, адаптованого до змінних міграційних потоків і можливостей інтегрованого управління кордонами;

13) посилення контролю за дотриманням вимог міграційного законодавства всередині держави;

14) забезпечення поваги до людської гідності осіб, що повертаються, заохочення їх до добровільного повернення;

15) забезпечення іноземцям та особам без громадянства, які звернулися до відповідного органу міграційної служби із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, можливості розгляду їхніх заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, за ефективною і справедливою процедурою;

16) забезпечення належної інфраструктури та створення умов для проживання осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, а також осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту;

17) забезпечення інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство, а також задоволення інтеграційних потреб осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту [1].

Однією з найважливіших проблем сучасного етапу розвитку України є стрімке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) унаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. За оцінками міжнародних і національних інституцій, Україна нині належить до держав із найбільшими у світі масштабами внутрішнього переміщення населення. Це зумовлює низку економічних і соціальних викликів, які впливають як на переселенців, так і на суспільство загалом. До 24 лютого 2022 р. в Єдиній інформаційній базі даних про ВПО було зареєстровано 1470072 особи. Одним із наслідків збройної агресії проти України стало посилення процесів переміщення осіб на території України та за її межі. Станом на 1 вересня 2025 р. кількість офіційно зареєстрованих ВПО в Україні сягнула 3,7 млн – це один із найвищих показників за останні роки.

З економічного боку проблема проявляється у зростанні навантаження на державний бюджет, необхідності фінансування соціальних виплат, забезпечення житлом, охороною здоров'я та освітою мільйонів громадян. Крім того, переміщення працездатного населення призводить до дисбалансу на регіональних ринках праці, дефіциту кадрів у постраждалих регіонах і надлишку

робочої сили у приймаючих громадах. Це ускладнює економічне відновлення та потребує запровадження програм професійної перепідготовки і стимулювання зайнятості ВПО.

Соціальні виклики пов'язані з інтеграцією ВПО у нові громади, подоланням конфліктів між переселенцями та місцевим населенням, забезпеченням доступу до якісних соціальних і адміністративних послуг. Не менш важливою є психологічна адаптація переселенців, які зазнали втрати житла, роботи чи близьких, що призводить до підвищення рівня стресу, депресивних станів і потреби у фаховій підтримці.

У цих умовах особливої ваги набуває ефективна реалізація Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [2]. Вона повинна стати системним інструментом, спрямованим не лише на надання короткострокової допомоги, а й на створення умов для довгострокової соціальної та економічної інтеграції ВПО. Реалізація Стратегії сприятиме зниженню соціальної напруги, формуванню інклюзивних громад, відновленню економічного потенціалу країни та зміцненню соціальної стабільності в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

В Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року визначено ключові напрями підтримки ВПО, які охоплюють як базові соціальні гарантії, так і довгострокові механізми інтеграції:

1) держава гарантує ВПО доступ до житла, соціальної допомоги, медичних і освітніх послуг. Особливу увагу приділено захисту вразливих категорій – дітей, людей з інвалідністю, пенсіонерів, багатодітних сімей;

2) пріоритет надано програмам будівництва, реконструкції та придбання житла для ВПО, а також розвитку орендного ринку з державною підтримкою. Розглянуто довгострокові рішення, спрямовані на подолання тимчасового характеру розміщення;

3) створюються умови для працевлаштування, професійної перепідготовки та започаткування власної справи. Держава стимулює залучення ВПО до підприємництва шляхом грантів, пільгового кредитування та партнерських програм із міжнародними організаціями;

4) підтримка участі ВПО у суспільному та культурному житті, сприяння розвитку соціальної згуртованості, діалогу між переселенцями та місцевими жителями;

5) ВПО мають право на спрощений доступ до адміністративних послуг, документування та відновлення втрачених прав. Передбачено вдосконалення електронних сервісів та єдиних реєстрів для прозорого обліку;

6) запровадження програм психологічної реабілітації та підтримки ментального здоров'я для подолання наслідків війни й вимушеного переселення, а також забезпечення доступу до медичних послуг незалежно від місця фактичного проживання;

7) здійснення управління міграційними процесами у співпраці з місцевими органами влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами, що уможлиблює мобілізацію додаткових ресурсів.

Отже, зазначена Стратегія поєднує короткострокову допомогу (грошові виплати, тимчасове житло) та довгострокові рішення (економічна інтеграція, соціальна адаптація, участь у громадах), створюючи умови для повноцінної реінтеграції ВПО у соціально-економічне життя України.

Вплив воєнних дій на масштаби та структуру міграційних процесів в Україні є багатовимірним і проявляється у кількох ключових напрямках:

1. *Зростання масштабів внутрішньої міграції.* Воєнні дії зумовили масове переміщення населення всередині країни. З'явилась значна кількість ВПО, які були змушені залишати зони активних бойових дій або тимчасово окуповані території та переїжджати у відносно безпечні регіони. Це призвело до дисбалансу демографічної ситуації в різних областях.

2. *Інтенсифікація зовнішньої міграції.* Війна спричинила безпрецедентні потоки вимушених мігрантів за кордон. Українці, особливо жінки, діти та люди похилого віку, переїжджають до країн ЄС, які відкрили програми тимчасового захисту. Це формує нову хвилю трудової та освітньої міграції, змінюючи структуру населення.

3. *Демографічні зрушення.* Масова міграція призвела до скорочення населення на сході та півдні України і зростання його чисельності у західних та центральних регіонах, а також за кордоном. Спостерігається переважна міграція жінок і дітей, тоді як чоловіки призовного віку здебільшого залишаються в Україні, що змінює гендерно-вікову структуру населення.

4. *Економічні наслідки міграції.* Переміщення працездатного населення за кордон спричиняє дефіцит робочої сили в певних секторах економіки, водночас сприяючи залученню валютних переказів. Внутрішня міграція також впливає на регіональні ринки праці, збільшуючи навантаження на інфраструктуру приймаючих громад.

5. *Соціальні та культурні трансформації.* Переміщення людей змінює соціальну структуру громад, викликає необхідність у додаткових освітніх, медичних і соціальних послугах. Це створює умови для посилення культурного обміну та формування нових соціальних практик інтеграції.

6. *Правові та адміністративні виклики.* Масштабні переміщення населення потребують удосконалення законодавчої та інституційної бази у сфері міграційної політики, реєстрації ВПО, забезпечення їх соціального захисту та гарантій прав людини.

Отже, воєнні дії визначають нову динаміку міграційних процесів в Україні, трансформуючи їх як за масштабами, так і за структурою, а також формуючи комплекс довгострокових викликів для державної політики та суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. Про затвердження плану заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабміну України № 837-р від 3 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-2024-%D1%80#Text>

2. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках: Розпорядження Кабміну України № 312-р від 7 квітня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>

ЗАРУБІЖНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНІЙ СПІВПРАЦІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ УПРОВАДЖЕННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

*Сербенюк Симон,
науковий співробітник;
Харківський національний університет внутрішніх справ*

Автономія закладів вищої освіти (ЗВО) є однією з ключових характеристик їхнього адміністративно-правового статусу, а також сфери вищої освіти України та низки інших держав. Розширюючи повноваження ЗВО, автономія породжує необхідність у створенні додаткових механізмів стимулювання та підтримки окремих напрямів діяльності у сфері вищої освіти, зокрема міжнародної співпраці. Відповідно до [1, с. 3], основою останньої є цілі державної політики та інституційні стратегії.

Активізація міжнародної співпраці ЗВО залежить від низки факторів, насамперед політико-правових факторів у розумінні системної узгодженості державної політики, адміністративно-правового забезпечення й регулювання, а також інституційних практик [1, с. 3].

Розглядаючи види міжнародної співпраці у вищій освіті, вітчизняні науковці здебільшого приділяють увагу академічній мобільності та обмінам, участі в міжнародних проєктах, акредитації, програмам подвійних дипломів. Наприклад, у [2] висвітлено досвід Університету м. Гетеборга (Швеція), міжнародна співпраця якого спрямована на розроблення й реалізацію спільних проєктів. Така співпраця включає партнерство з університетами Бельгії, Великобританії, Індії, Словенії, США, Франції, Чилі, Японії та ін. щодо вирішення актуальних проблем сьогодення, вищої освіти, організації наукової діяльності, обміну інформацією, просування фундаментальних прав людини,

посилення міжнародної співпраці між ЗВО тощо [2, с. 362]. Проте за межами системного розгляду зазвичай опиняються чимало важливих напрямів міжнародної співпраці. Що стосується іноземних науковців, найпоширенішими темами їхніх досліджень є комплексні сфери міжнародного співробітництва у вищій освіті, зокрема її глобалізація та інтернаціоналізація.

Крім того, існує відмінність у поглядах на категорію «міжнародне співробітництво» у сфері вищої освіти між правовими доктринами в Україні та за кордоном. По-перше, однією з ключових категорій міжнародної співпраці є «партнерство», що являє собою співпрацю двох або більше ЗВО на основі офіційної угоди [1, с. 7]. По-друге, під терміном «міжнародний» мається на увазі співпраця з урядами держав (аналогія з міжнародним правом), а не з університетами. На відміну від міжнародної, транснаціональна взаємодія здійснюється між ЗВО, а не між державами. Водночас термін «глобальний» слід використовувати для тих видів діяльності, які мають широкий характер і не пов'язані з національним регулюванням [1, с. 10]. Отже, міжнародне співробітництво ЗВО за межами України трактується як їхня транснаціональна співпраця, яка формується та регулюється національним законодавством, а несумісність відмінностей правових систем держав може бути подолана [1, с. 10].

Нині транснаціональне співробітництво ЗВО характеризується посиленням зміщення від індивідуальних форм до «більш систематичних, інституціоналізованих і комплексних форм», а також поступовим переходом від одноцільових форм до багатоцільових [1, с. 7].

З метою узагальнення зарубіжного досвіду міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та визначення можливостей його використання в Україні доцільно звернути увагу на запропоновані в [1] підходи до сприяння міжнародній (точніше, транснаціональній) співпраці у вищій освіті, включно з особливостями міжнародної співпраці та комунікації ЗВО за кордоном.

Міжнародна співпраця ЗВО стикається з трьома групами перепон:

- недостатня підтримка ключових учасників-рушіїв (як фізичних, так і юридичних осіб) процесу співпраці в умовах посиленої автономії та різноманітності суб'єктів відповідних правовідносин, причому категорія «різноманітність» включає не лише спектр суб'єктів, а й специфіку організації діяльності та/або структури, традиції, досвід тощо кожного з них;
- вплив нормативно-правового регулювання дотичних до діяльності ЗВО сфер суспільних відносин, у т. ч. нормотворчої діяльності на рівні територіальних громад, у межах яких розташовані університети;
- неузгодженість норм національного права різних держав щодо організаційного, кадрового, фінансового та ін. забезпечення ЗВО [1, с. 6].

Отже, відповідно до [1] глобальними ключовими напрямками реформ, спрямованих на посилення міжнародної співпраці ЗВО, мають бути такі:

- державна підтримка і стимулювання «рушіїв» міжнародної співпраці ЗВО;
- узгодженість нормативно-правового регулювання зі сприятливими умовами для міжнародної співпраці;
- універсальна міждержавна узгодженість щодо забезпечення різних сфер діяльності ЗВО.

Останні напрями включають шість спрямувань: запровадження міжурядових підходів до формування політики та пріоритетів; глобалізація та посилення відкритості регуляторних механізмів; підтримка різних форм транснаціональної взаємодії; посилення потенціалу установ, необхідного для покращення показників міжнародної (точніше, транснаціональної) співпраці; окремо – наголос на фінансовій підтримці такого співробітництва; сприяння симетричній взаємодії [1, с. 6].

Проте навіть у разі усунення ключових перешкод міжнародна співпраця ЗВО потребуватиме суттєвих інвестицій та характеризуватиметься громіздкістю [1, с. 30], адже міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти охоплює широкий спектр правовідносин, що включають усі напрями діяльності ЗВО. Крім того, як різновид правовідносин воно характеризується складним організаційним і неоднорідним характером [3].

На основі згаданих рекомендацій можна зробити висновок про ключові фактори посилення міжнародної співпраці вітчизняних ЗВО: пошук інвестицій та створення додаткових органів для спрощення та роз'яснення процедур міжнародного співробітництва, а також відповідного супроводу. Всі зазначені аспекти будуть детальніше розглянуті в подальших роботах автора.

Список використаних джерел

1. Policies for transnational collaboration in higher education. *OECD Education Policy Perspectives*. 2025. No. 121. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/e07d8c0f-en>
2. Kiselova M. M., Hudovsek O. A., Bykova S. V., Tsybanyk O. O., Chagovets A. I. International cooperation among tertiary educational institutions. Trends and prospects. *International Journal of Higher Education*. 2020. Vol. 9. No. 7. P. 356–366. DOI: 10.5430/ijhe.v9n7p356
3. Сербенюк С. О. Сутність та особливості міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в Україні. *Право і безпека*. 2025. Т. 98. № 3. С. 130–141. DOI: 10.32631/pb.2025.3.11

ЮРИДИЧНА НАУКА В ПЕРІОД КРИЗИ: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ, ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНТЕГРАЦІЯ У ПІСЛЯВОЄННУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ

*Стріяшко Галина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін;
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

Юридична наука в Україні сьогодні перебуває у фазі глибоких трансформацій, спричинених як наслідками повномасштабної війни, так і системними внутрішніми проблемами, що накопичувалися роками. Криза державних інституцій, зниження довіри громадян до правоохоронних органів, динамічні зміни у законодавстві, відсутність цілісної стратегії розвитку правничої освіти – усе це створює ситуацію, коли право перестає бути стабільною системою й перетворюється на інструмент забезпечення виживання держави. Водночас війна загострила ті проблеми, які десятиліттями залишалися непомітними: низький рівень правової культури населення, поширення правових міфів, відсутність у громадян компетентності щодо використання механізмів захисту своїх прав, а також хронічну слабкість українських правничих інституцій.

Однією з фундаментальних проблем залишається низька правова обізнаність громадян. Значна частина українського суспільства не розуміє базових правових категорій і функціонального розподілу повноважень між судом, слідством, прокуратурою та поліцією. Поширеними є побутові міфи на кшталт «поліція має посадити злочинця», «слідчий вирішує долю підозрюваного», «адвокат – це лише захисник у суді», «суддя має діяти за відчуттями справедливості, а не законом». Ці спрощені уявлення підміняють правову реальність, формують викривлені очікування громадян і спричиняють масове розчарування в інституціях, коли вони діють строго в межах закону, а не відповідно до суспільних емоцій. Водночас низька правова культура ускладнює взаємодію між громадянами та державою: люди не вміють юридично правильно фіксувати порушення, не знають, як оформити звернення, як користуватися інструментами електронної демократії чи як захистити свої права в адміністративному або судовому порядку. В умовах війни ця прогалина стала критичною, адже правова необізнаність позбавляє значну кількість людей можливості ефективно реагувати на порушення, що виникають у ситуаціях ризику, переміщення, мобілізації та взаємодії з державними органами.

Ще одним викликом, який став очевидним у період війни, є значна деформація інформаційного простору. Юридичні поради, що поширюються у соцмережах, нерідко замінюють людям реальні правові знання. Користувачі

охочіше довіряють анонімним блогерам у TikTok, ніж офіційним джерелам чи професійним юристам. Це створює ефект «масової неправди», коли юридично некоректна інформація формується як норма поведінки. У результаті громадяни не лише вводять себе в оману, а й сприяють юридичній дезорганізації суспільства, внаслідок чого виникає хаос у правових уявленнях, що унеможлиблює формування правової культури.

Не менш значущою проблемою є стан правничої освіти. Міністерство освіти і науки України хоч і докладає зусиль для стабілізації освітнього процесу, але вимушено працює в умовах жорсткої конкуренції, що виникла між українськими та іноземними університетами. Значна кількість молоді сьогодні має змогу навчатися за кордоном – через стипендіальні програми, спрощені правила вступу, спеціальні грантові маршрути для українців. У багатьох випадках іноземні університети пропонують такі умови, які українська система відтворити поки не може: стабільний навчальний процес, доступ до сучасної наукової інфраструктури, безпечне освітнє середовище, прогнозованість академічної політики та наявність університетських сервісів підтримки [4].

Українські ж заклади вищої освіти часто стикаються з низкою бар'єрів: нестабільністю онлайн-навчання, технічними перебоями, відсутністю однакового доступу студентів до ресурсів, нерівними можливостями для університетів у різних регіонах, відсутністю достатнього фінансування наукових досліджень. Дистанційний формат, який у Європі або США давно став інструментом мобільності, в Україні часто супроводжується труднощами: недостатньою кількістю електронних бібліотек, слабкою методичною підтримкою викладачів, високим навантаженням на студентів, що змушені поєднувати навчання з роботою або волонтерством. Усе це створює ситуацію, коли українські правничі факультети конкурують з іноземними університетами у нерівних умовах, що ускладнює набір студентів і формування якісного кадрового резерву для майбутньої правової системи України [4].

У післявоєнний період юридична наука матиме виняткове значення у формуванні нової правової моделі держави. Суспільство очікуватиме не лише відновлення інституцій, а й переосмислення їхньої ролі, прозорості та ефективності. Особливо складними будуть питання перехідного правосуддя, документування злочинів, реформування судової системи, модернізації кримінальної юстиції, інтеграції європейських стандартів і створення механізмів компенсації шкоди. Для цього потрібно підготувати нове покоління правників, здатних працювати у складних і нестабільних умовах, застосовувати міжнародні стандарти, критично мислити та приймати рішення в ситуаціях високої правової невизначеності.

У цьому контексті юридична наука перестає бути виключно сферою академічного пізнання та набуває функції стратегічного інструменту державної політики. Як слушно зазначено у сучасних наукових дослідженнях, у період криз і воєнних конфліктів право виконує не лише регулятивну, а й стабілізаційну та

інтеграційну функцію, забезпечуючи мінімальний рівень правової визначеності в умовах системної нестабільності. Саме тому розвиток юридичної науки в Україні має бути орієнтований не на формальне відтворення доктринальних конструкцій, а на формування прикладних правових рішень, здатних забезпечити баланс між безпекою держави, правами людини та вимогами європейської інтеграції.

У післявоєнний період особливого значення набуватимуть дослідження у сфері перехідного правосуддя, правового регулювання відшкодування шкоди, відповідальності за воєнні злочини, відновлення довіри до судової влади та реформування правничої освіти. У цьому сенсі юридична наука має виступити інтелектуальним підґрунтям для формування нової правової реальності, де право сприйматиметься не як репресивний чи формальний механізм, а як інструмент захисту, відновлення та розвитку суспільства.

Отже, головним викликом для українського суспільства і правничої науки є не лише подолання наслідків війни, а й трансформація правової свідомості. Без формування високого рівня правової культури жодні інституційні реформи не принесуть очікуваного результату. Україна має шанс побудувати сучасну правову систему, але для цього необхідно подолати правову необізнаність, зміцнити освітню сферу, забезпечити якісну підготовку правників і створити підґрунтя для розвитку юридичної науки, яка працюватиме на відновлення та зміцнення держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (поточна редакція від 01.01.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
5. Носік В. В. Правова держава: проблеми становлення та розвитку в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2020.
6. Тацій В. Я., Погорілко В. Ф. Конституційний розвиток України в умовах сучасних викликів. Харків: Право, 2021.
7. Кравченко Л. Правова культура і компетентність особистості: спільне та відмінне культурологічного і компетентнісного підходів. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2020_4_8

8 Сахарова О. Б. Роль юридичної науки у формуванні правової політики держави. *Юридична Україна*. 2021. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2021_6

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ: ВИКЛИКИ, АДАПТАЦІЯ ТА ФОРМУВАННЯ НОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВОВОЇ ПРАКТИКИ

Тереша С. В.,
доктор філософії у галузі права,
приватний адвокат

Запровадження воєнного стану в Україні стало безпрецедентним викликом для всієї системи правозастосування, оголивши як її інституційну вразливість, так і потенціал до швидкої адаптації. В умовах повномасштабної війни право перестало бути лише стабілізаційним регулятором суспільних відносин і набуло рис інструменту кризового управління, спрямованого на забезпечення обороноздатності держави, публічної безпеки та збереження базових правопорядкових механізмів.

Воєнний стан істотно трансформував практику застосування норм матеріального та процесуального права. З одного боку, законодавець був змушений оперативно реагувати на нові загрози шляхом ухвалення спеціальних норм, які тимчасово обмежують окремі конституційні права і свободи ст. 64 Конституції України [1, 2]. З іншого боку, правозастосовні органи отримали значно ширший дискреційний простір, що об'єктивно підвищило ризики вибіркового правозастосування, правової невизначеності та порушення принципу пропорційності.

Як практикуючий адвокат, можу констатувати, що у воєнний період змінився сам характер юридичної роботи. Судова практика дедалі частіше орієнтується не лише на формальне тлумачення норми, а й на оцінку обставин з позицій публічного інтересу, безпеки та доцільності. Це особливо помітно у справах, пов'язаних із мобілізацією, трудовими відносинами в умовах війни, обмеженням права власності, податковими зобов'язаннями та відповідальністю за порушення фінансової дисципліни. У таких справах суди фактично формують нові стандарти правозастосування, які ще не отримали належного доктринального осмислення.

Водночас війна актуалізувала проблему меж допустимого відступу від принципу верховенства права. Тимчасові обмеження прав, запроваджені в умовах воєнного стану, не можна розглядати як підставу для нівелювання

правових гарантій чи виправдання свавілля. Навпаки, саме в кризових умовах особливого значення набувають засадничі принципи, як-от правова визначеність, справедливість, рівність сторін та ефективний судовий захист. У цьому контексті показовими є позиції Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, які неодноразово наголошували, що навіть за надзвичайних обставин держава зобов'язана зберігати баланс між публічними інтересами та правами людини [4, 7].

Сучасна юридична наука в умовах війни виконує не лише пізнавальну, а й прикладну функцію. Вона має запропонувати практиці інструменти адаптації права до нестабільного середовища, виробити критерії допустимості обмежень прав і сформуванати методологію оцінки правових рішень у кризових умовах. Молоді науковці-практики, які поєднують адвокатську діяльність із науковими дослідженнями, здатні відігравати ключову роль у цьому процесі, оскільки володіють одночасно теоретичним баченням і розумінням реальних проблем правозастосування.

Отже, воєнний стан став каталізатором глибокої трансформації правової практики та наукової думки. Формування нових стандартів правозастосування має відбуватися не стихійно, а на основі науково обґрунтованих підходів, що враховують як вимоги національної безпеки, так і міжнародні стандарти захисту прав людини. Саме від якості цієї адаптації залежить не лише ефективність правової системи в умовах війни, а й її здатність стати основою для післявоєнного відновлення та сталого розвитку правової держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (поточна редакція від 01.01.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). (Документ 995_004, чинний, поточна редакція – від 01.08.2021 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. European Court of Human Rights (HUDOC). URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
5. Сахарова О. Б. Роль юридичної науки у формуванні правової політики держави. *Юридична Україна*. 2021. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2021_6
6. Шемшученко Ю. С. Верховенство права як засаднича цінність правової системи України. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>

7. Рішення Конституційного Суду України щодо обмеження прав і свобод в умовах воєнного та надзвичайного стану. Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua>

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ

Черненко Олексій Вікторович,
*керівник групи devops інженерів;
здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
кафедра публічного та приватного права;
КНЕУ імені Вадима Гетьмана*

Управління побутовими відходами є критично важливим елементом сучасної екологічної політики будь-якої країни, оскільки воно безпосередньо впливає на стан навколишнього середовища, здоров'я населення та економічну стабільність. У контексті України проблема управління побутовими відходами набуває особливої актуальності, враховуючи зростання обсягів утворення відходів, обмежену інфраструктуру для їх переробки та утилізації, а також низьку свідомість населення щодо необхідності правильного поводження з відходами.

Актуальність цієї проблеми зростає на фоні глобальних викликів, таких як зміни клімату, забруднення навколишнього середовища та зростання тиску на природні ресурси. Без ефективної системи управління побутовими відходами неможливо досягти сталого розвитку, а також забезпечити належний рівень екологічної безпеки для майбутніх поколінь.

Державна політика в цій сфері має стратегічне значення для збереження природних ресурсів, покращення якості життя громадян та стимулювання економічного розвитку через інвестиції в зелені технології. Вона також є необхідною умовою для виконання міжнародних зобов'язань, зокрема в контексті євроінтеграційних процесів, де одним із важливих напрямів є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами у сфері управління відходами.

Управління відходами впливає не лише на екологічну ситуацію в країні, але й на здоров'я населення, адже неправильне поводження з відходами може

призвести до забруднення ґрунтів, водних ресурсів та повітря, що, в свою чергу, має серйозні наслідки для здоров'я людей. Тому важливість державної політики щодо управління побутовими відходами полягає не лише в забезпеченні екологічної стабільності, але й у забезпеченні здорового та безпечного середовища для громадян.

Крім того, розв'язання цієї проблеми є стратегічним напрямом для підвищення енергетичної та ресурсної ефективності, що дозволяє зменшити навантаження на природні ресурси, підвищити ефективність використання вторинних матеріалів та знизити витрати на утилізацію відходів.

Таким чином, розробка та впровадження ефективної державної політики в сфері управління побутовими відходами є не тільки важливою, а й надзвичайно актуальною для забезпечення сталого розвитку країни, підвищення якості життя її громадян та збереження природного середовища.

Поняття державної політики можна акцентувати увагу на позиції В.І. Андріяша, який визначає державну політику як оптимальний синтез об'єктивних тенденцій суспільного розвитку і суб'єктивних суджень людей про власні інтереси в суспільстві [1].

Більш ґрунтовну теоретичну конструкцію наводять автори підручника «Державна політика», які під державною політикою розуміють сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни. Державна політика конструється для реалізації і зовсім не констатується пост-фактум [2, с. 8].

Отже, державна політика щодо управління побутовими відходами – *це сукупність державних стратегій, цілей, управлінських заходів і рішень, спрямованих на організацію ефективного збору, обробки, утилізації, переробки та захоронення побутових відходів, з урахуванням економічних, екологічних та соціальних аспектів.*

На нашу думку, елементами державної політики щодо управління побутовими відходами є: нормативно-правова база, визначення ролі органів влади, регулювання тарифів та зборів, стимулювання інвестицій у розвиток інфраструктури переробки відходів, а також забезпечення сталого розвитку у сфері поводження з відходами.

Основна мета такої політики полягає в зменшенні негативного впливу відходів на навколишнє середовище, забезпеченні безпеки населення та сприянні економічному розвитку через впровадження інноваційних технологій у галузі утилізації та переробки відходів.

Управління побутовими відходами в контексті державної політики передбачає інтеграцію принципів сталого розвитку, ефективного використання ресурсів і мінімізації екологічних ризиків. Це охоплює впровадження заходів з підвищення екологічної свідомості населення, розвитку технологій для

переробки відходів, зниження їхнього обсягу та впливу на природу, а також контролю за дотриманням норм і стандартів в сфері поводження з відходами.

Ст.3 Закону України «Про управління побутовими відходами» визначено, що основними принципами державної політики у сфері запобігання утворенню та управління відходами є:

1) запобігання – утворювач або власник відходів вживає заходів для запобігання утворенню відходів, а також для уникнення, зменшення або усунення негативного впливу відходів на здоров'я людей та навколишнє природне середовище;

2) "забруднювач платить" – утворювач або власник відходів покриває витрати на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення та оброблення, включаючи витрати на створення та утримання об'єктів оброблення відходів;

3) територіальної наближеності – оброблення відходів здійснюється на найближчій споруді або установці з оброблення відходів, або в місці захоронення відходів, враховуючи їх екологічну та економічну ефективність, відповідно до регіональних та місцевих планів управління відходами;

4) формування конкурентного середовища у сфері управління відходами – суб'єкти господарювання, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані сприяти розвитку конкуренції та не повинні вчиняти будь-яких неправомірних дій, які можуть мати негативний вплив на конкуренцію у сфері управління відходами [8].

Таким чином, державна політика щодо управління побутовими відходами є важливим інструментом реалізації екологічної безпеки, економічного розвитку та соціальної стабільності, орієнтуючись на досягнення сталих результатів у сфері екології та ресурсозбереження.

Список використаних джерел

1. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 9. С. 53-68. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=626>.

2. Державна політика: підручник / за ред. Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ ПЕДОСФЕРИ

Чудненко Володимир Олександрович,

кандидат юридичних наук,

директор ТОВ «Міжнародна експертно-правова група»;

Норик Каміла Володимирівна,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Державна політика охорони педосфери ґрунтується на засадах сталого розвитку, раціонального використання земельних ресурсів і відновлення природного потенціалу ґрунтів. Її стратегічною метою є збереження родючості ґрунтів, запобігання деградації, ерозії та забрудненню, а також підтримання екологічної рівноваги територій. Основні принципи цієї політики визначено у Законі України «Про охорону земель», де підкреслено, що охорона ґрунтів є невід'ємною частиною державної екологічної політики, а використання земель має здійснюватися з урахуванням екологічної доцільності, економічної ефективності та соціальної справедливості [1].

На теоретичному рівні державна політика охорони педосфери належить до системи екологічної політики України, яка охоплює комплекс управлінських рішень, правових норм і економічних стимулів, спрямованих на формування безпечного та збалансованого середовища життєдіяльності. Вона має міжгалузевий характер, оскільки пов'язана з реалізацією земельної, аграрної, природоохоронної та регіональної політики. Її реалізація передбачає інтеграцію функцій різних суб'єктів публічного адміністрування, науково-дослідних установ і громадських інституцій, що створює підґрунтя для розроблення інституційного механізму управління охороною педосфери.

Водночас чинна практика свідчить про те, що в Україні державна політика охорони педосфери досі не має цілісної концептуальної основи. Відсутність спеціального державного стратегічного документа, який би комплексно визначав напрями, індикатори та механізми збереження ґрунтових ресурсів, призводить до фрагментарності нормативно-правового регулювання. Різні відомства ухвалюють неузгоджені рішення, що унеможливорює формування ефективної системи управління. Це потребує розроблення чіткої моделі інституційного механізму, в межах якої державна політика охорони педосфери реалізовуватиметься на основі узгоджених цілей, координації дій органів влади та участі громадськості у процесах ухвалення рішень.

Треба наголосити на тому, що реалізація державної політики охорони педосфери в Україні здійснюється через розгалужену систему органів публічної влади, до компетенції яких належить управління земельними ресурсами,

контроль за станом довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Основними суб'єктами такого адміністрування є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна екологічна інспекція України, а також органи місцевого самоврядування. Їхня діяльність регламентується законами України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. № 962-IV, «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-XII, «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР та підзаконними актами Кабінету Міністрів України.

Центральним органом виконавчої влади, який формує державну політику охорони земель і ґрунтів, є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Згідно з Положенням про Міністерство, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614, воно здійснює нормативно-правове регулювання, координує діяльність підпорядкованих органів, розробляє національні програми та стратегії охорони довкілля, а також забезпечує інтеграцію екологічної політики у суміжні галузі державного управління. Але його діяльність обмежується браком ресурсів для системного моніторингу стану ґрунтів і координації міжвідомчої взаємодії.

Важливу роль у реалізації державної політики відіграє Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), на яку покладено ведення державного земельного кадастру, облік земельних ділянок, їх цільового призначення та якості ґрунтів. Однак на практиці діяльність цього органу часто зводиться до технічного адміністрування кадастрових даних без належної інтеграції з екологічними показниками та без ефективного обміну інформацією з іншими державними структурами [2].

Контрольну функцію з охорони педосфери виконує Державна екологічна інспекція України, яка здійснює державний нагляд за дотриманням вимог природоохоронного законодавства, у т. ч. щодо раціонального використання земельних ресурсів. Згідно з Положенням про Державну екологічну інспекцію України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275, інспекція уповноважена проводити перевірки, складати протоколи про порушення та застосовувати заходи адміністративного впливу [3]. Проте через обмежене фінансування, брак кадрів і складність доступу до земель, розташованих у районах бойових дій, ефективність державного контролю за станом педосфери залишається низькою.

Окрему ланку інституційної системи становлять органи місцевого самоврядування, які відповідно до ст. 33 і 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» мають повноваження у сфері управління земельними ресурсами, контролю за використанням і відновленням земель, а також розроблення місцевих програм охорони довкілля [4]. Проте на практиці їхня спроможність у реалізації політики охорони педосфери значно обмежена

внаслідок браку кваліфікованих фахівців, ресурсів і доступу до актуальних кадастрових і моніторингових даних.

Незважаючи на наявність розгалуженої системи державних органів і значної кількості нормативно-правових актів, інституційний механізм реалізації державної політики охорони педосфери в Україні залишається малоефективним. Його діяльність характеризується фрагментарністю, відсутністю системної координації, недостатнім рівнем взаємодії між центральними і місцевими органами влади, а також слабким інструментарієм державного контролю. У результаті спостерігається зниження родючості ґрунтів, прогресуюча ерозія, забруднення земель і нераціональне використання сільськогосподарських угідь.

Однією з головних проблем є відсутність єдиного координаційного центру у системі управління охороною педосфери. Повноваження між Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, Держгеокадастром і Державною екологічною інспекцією розподілені без належної інтеграції. Це призводить до дублювання функцій і управлінських рішень, що суперечить принципам єдності державної політики охорони земель. Моніторинг ґрунтів та облік земель здійснюють різні відомства за різними методиками, що унеможливорює створення єдиної бази даних і достовірного національного звіту про стан педосфери.

Важливим складником неефективності є недостатнє фінансування природоохоронних програм, зокрема тих, що спрямовані на відновлення деградованих земель. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, фінансування заходів з охорони земель щороку становить менше 0,5% видатків державного бюджету на екологічну сферу [10]. Внаслідок цього не виконуються державні та регіональні програми боротьби з ерозією, рекультивації порушених земель і захисту чорноземів, що є унікальним природним ресурсом України.

Серйозним викликом залишається відсутність ефективної системи моніторингу стану ґрунтів, передбаченої ст. 35 Закону України «Про охорону земель». Фактичні дані про якість ґрунтів часто не оновлюються протягом 10–15 років, а використання супутникового зондування та геоінформаційних систем залишається обмеженим. Недостатня цифровізація у сфері екологічного управління ускладнює доступ органів влади та громадськості до достовірної інформації, що знижує рівень прозорості та підзвітності державних рішень.

Ще однією проблемою є низька інституційна спроможність місцевих громад, які після децентралізації отримали розширені повноваження у сфері земельних відносин, але не забезпечені належними фінансовими, кадровими й технічними ресурсами для контролю за станом педосфери. У більшості територіальних громад відсутні фахівці-екологи та земельні інспектори, що знижує здатність реалізовувати на місцевому рівні державну політику охорони ґрунтів.

Серед позитивних тенденцій варто відзначити поступову цифровізацію кадастрових процесів через портал «Державний земельний кадастр» та інтеграцію даних у системі «ЕкоСистема». Проте ці ініціативи мають переважно технічний характер і ще не створюють єдиної інформаційної платформи для моніторингу стану педосфери. Відсутність чітких алгоритмів міжвідомчого обміну даними обмежує можливість використання таких систем у процесі стратегічного планування екологічної політики.

Отже, сучасний інституційний механізм реалізації державної політики охорони педосфери потребує структурної модернізації.

Список використаних джерел

1. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, № 39, ст. 349.
2. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: Постанова Кабміну України від 14 січня 2015 р. № 15. *Офіційний вісник України*, 2015, № 7.
3. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабміну України від 19 квітня 2017 р. № 275. *Офіційний вісник України*, 2017, № 38.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1997, № 24, ст. 170.

ПРАВОВА ОСВІТА І ЦІННОСТІ – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Шатіло Володимир Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права,
Національний транспортний університет

Сьогодні, в умовах розбудови демократичної та правової держави, пропонуємо порушити питання, яке має фундаментальне значення для нашого майбутнього. Це питання правової освіти і цінностей. Отже, ми будемо говорити не лише про вивчення законів, а про формування свідомої та відповідальної людини. *То ж спочатку з'ясуємо, що мається на увазі, коли ми говоримо про ці два поняття:*

- правова освіта – це цілеспрямований процес, що включає отримання знань про законодавство, розуміння своїх прав і обов'язків, а також формування поваги до правопорядку;
- цінності – це моральні та етичні орієнтири, які визначають наші переконання, поведінку та ставлення до навколишнього світу.

Тому головна теза поєднання правової освіти і цінностей полягає в тому, що правова освіта, яка ґрунтується на загальнолюдських цінностях, є ключовим чинником стабільності, економічного зростання та демократичного розвитку держави. Без цього симбіозу ми не можемо ефективно будувати нашу країну. Правова освіта виступає не лише як суха теорія. Це інструмент, що виховує в нас найважливіші людські якості, як-от формування поваги до законів.

Часто люди сприймають закон як щось далеке, щось таке, що лише обмежує. Але правова освіта допомагає зрозуміти, що закон – це інструмент для захисту прав і свобод. Вона вчить, що закон є єдиним для всіх і його дотримання є обов'язковою умовою для мирного співіснування. Коли громадяни поважають закон, це стає першим і найважливішим кроком у боротьбі з корупцією, тіньовою економікою та беззаконням.

Наступним важливим елементом правової освіти є виховання відповідальності. Правова освіта тісно пов'язана з поняттям відповідальності. Вона вчить, що наші права не існують окремо від наших обов'язків. Ми несемо відповідальність за свої вчинки, слова і за те, як ми взаємодіємо з суспільством. Усвідомлення цієї відповідальності формує свідоме громадянське суспільство.

Ще однією особливістю правової освіти є розвиток критичного мислення і формування цінностей гідності та справедливості. Ми хочемо наголосити: правова освіта – це не заучування статей, наприклад Кримінального кодексу України. Вона вчить нас аналізувати правові ситуації, відрізняти законні дії від незаконних і критично оцінювати дії влади. Це допомагає громадянам бути активними учасниками політичного життя, а не пасивними спостерігачами.

Також правова освіта формує повагу до людської гідності. Вона допомагає нам усвідомити, що кожна людина має невід'ємні права; вчить нас не лише захищати свої права, а й поважати права інших, боротися з дискримінацією та несправедливістю.

Тепер зупинимось на понятті цінностей, які є фундаментом правової держави, оскільки саме на цінностях будується вся правова система.

Розвиток політико-правової думки, а також державно-правова практика багатьох цивілізованих країн довели, що недостатньо мати лише закони. Щоб ці інституції працювали, вони мають ґрунтуватися на певних цінностях. Тобто чітко простежується тісний взаємозв'язок цінностей і права.

Правова система будь-якої держави відображає основні цінності суспільства. Наприклад, в Україні як у демократичній державі найвищою соціальною цінністю є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст. 3 Конституції України). Це не лише слова, а моральний фундамент, на якому ґрунтується вся наша правова система.

Також цінності тісно пов'язані зі стабільністю та економічним розвитком. Система цінностей, що включає довіру до державних інституцій, чесність і патріотизм, є основою для соціальної та політичної стабільності. Коли громадяни довіряють судам, поліції та іншим державним органам, тоді держава стає стійкою до внутрішніх та зовнішніх викликів.

Зв'язок між цінностями та економікою є прямим. Наприклад, повага до прав власності, чесність у виконанні договорів – це цінності, які створюють сприятливе середовище для бізнесу та інвестицій. Коли інвестори впевнені, що їхні права захищені законом, вони готові вкладати гроші в нашу економіку.

І, насамкінець, слід зазначити, що правова освіта, сформована на цінностях, є рушійною силою для розвитку активного громадянського суспільства. Громадяни, які усвідомлюють свої права та обов'язки, не бояться контролювати владу, брати участь у політичних процесах і відстоювати свої інтереси. Це сприяє демократичним змінам і запобігає авторитаризму.

Отже, правова освіта і цінності – це нерозривний комплекс. Правова освіта дає нам знання, а цінності – моральні орієнтири для застосування цих знань. Без цього поєднання ми не зможемо побудувати міцну, процвітаючу та демократичну державу.

В умовах війни та післявоєнної відбудови, коли ми боремося не лише за територію, а й за наші цінності та ідентичність, важливість правової освіти зростає в рази. Тільки сильні правові інститути та свідома громадянська позиція допоможуть нам подолати виклики та побудувати успішну країну.

ЗАВДАННЯ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Щербина Віктор,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення;*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На відміну від ч. 1 ст. 147 Конституції України [1], яка визначає тільки повноваження Конституційного Суду України, ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. [2] «Статус Конституційного Суду України» визначає Конституційний Суд України (КСУ) як орган конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, а також вказує на повноваження цього органу державної влади, передбачені ч. 1 ст. 147 Конституції України.

Закон «Про Конституційний Суд України» 1996 р. [3] містив ст. 2 «Завдання Конституційного Суду України», яка завданнями цього органу державної влади визначала гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України.

Отже, навіть якщо формально порівняти зміст норм названих вище законів щодо завдань КСУ, то у першому йшлося про «*гарантування* верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України», у другому – про «*забезпечення* верховенства Конституції України». Звідси виникає низка запитань: що собою являють завдання органу конституційної юрисдикції за нинішньої правової регламентації діяльності цього органу державної влади? Чи змінилися завдання КСУ після конституційних змін 2016 року? [4].

Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [5] визначено основні засади та напрями розвитку системи правосуддя з урахуванням найкращих міжнародних практик, передбачено вдосконалення механізмів перевірки доброчесності суддів КСУ та дотримання ними стандартів професійної етики. Запропоновано змінити процедури конкурсного відбору кандидатур на посаду судді КСУ, їх перевірки на доброчесність і відповідність рівню професійної компетентності з можливим залученням міжнародних експертів. Передбачено запровадження механізму захисту суддів КСУ від політичного та іншого тиску під час ухвалення рішень і висновків [6].

Зазначене вище свідчить про те, що нині КСУ не позиціонується із системою судоустрою України і навіть із судовою владою.

Варто наголосити, що процес побудови сучасного органу конституційної юрисдикції в Україні передбачав декілька важливих етапів. Дослідження історії питання дає уявлення про те, чому зараз КСУ перебуває саме на такому етапі його правової трансформації.

Стаття 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. визначає статус КСУ. Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції. Конституційна юрисдикція, на думку А. О. Селіванова, за змістом і формою є втіленням особливої функції держави, на яку покладено обов'язки охороняти і захищати Конституцію України. В процесі здійснення конституційного правосуддя виявляється сутність конституційних норм і окремих понять, що є умовою офіційного тлумачення Конституції України і законів України, забезпечується пріоритет і верховенство прав і свобод громадян у відносинах з державою [6, с. 3]. Підтримуємо точку зору вченого, що конституційне правосуддя виступає в інтегрованому виді як вища форма державної контрольної діяльності і для цього існує спеціалізована судова процедура [6, с. 4].

В. М. Кампо вважає, що конституційна юстиція як інститут конституційного права з'явилась у результаті виокремлення правозахисної функції в діяльності органів конституційного контролю (конституційної юрисдикції), які були створені в результаті утвердження в конституційних системах відповідних країн принципів правової держави та верховенства права. Феномен органів конституційної юстиції полягає в тому, що чим доступнішою є судова система для громадян, тим краще вони бачать неконституційні положення законодавства. Як наслідок, у цих органах громадяни, з одного боку, успішно захищають свої права і свободи від неконституційних актів, з іншого – сприяють усуненню порушень Конституції України в діяльності інших органів держави [7, с. 43]. Важко сперечатися з такою аргументацією, бо вона очевидно вказує на можливість захисту конституційних прав іншим шляхом.

Досліджуючи проблеми завдань органу конституційної юрисдикції, можна дійти до таких висновків:

1. Конституційне судочинство є різновидом юрисдикційної форми захисту права і, в широкому розумінні, частиною правозахисного механізму суспільства. Конституційне судочинство має свою специфіку порівняно з іншими його видами (цивільним, адміністративним, господарським, кримінальним), що обумовлено виключним становищем Конституції України як ідеолого-політичного виду джерел права.

2. Європейська модель організації конституційного правосуддя передбачає особливе законодавче розмежування між контролем законності правових актів, здійснюваним у межах адміністративного судочинства, та контролем їх конституційності, здійснюваним у межах конституційного судочинства. КСУ, як орган державної влади, за певною процедурою здійснює оцінку якості нормативного матеріалу та положень окремих правових актів ненормативного характеру на предмет їх відповідності положенням Конституції України шляхом тлумачення конституційних норм і норм та положень інших правових актів. Саме тому орган конституційної юрисдикції об'єктивно не може перебувати в системі судоустрою України.

3. Захист права особи в порядку конституційного судочинства має такі особливості:

а) особа набуває спроможностей захищати своє суб'єктивне право лише за наявності конституційного закріплення, у тому чи іншому вигляді, інституту конституційного скарги (наприклад як це передбачено ст. 151-1 Конституції України);

б) у цьому разі особа отримує можливість поставити під сумнів конституційність будь-якого нормативного чи індивідуального правового акту, оскільки вони за юридичною силою поступаються Конституції України;

в) перевірка конституційності цих актів ґрунтується на критеріях, які почасти віддалені від «галузевих рамок і умовностей», а є квінтесенцією філософсько-правових думок, ідей, теорій у тій чи іншій частині системи права держави;

г) перевірку здійснює орган державної влади, який має високий ступінь незалежності від інших органів державної влади, що гарантовано чітким визначенням компетенції, законодавчим визначенням процесуальних дій, самоврядністю внутрішньої діяльності.

4. КСУ, здійснюючи конституційний контроль правових актів у межах судових процедур, провадить діяльність як на основі принципів, закріплених у ч. 2 ст. 147 Конституції України, так і на основі принципу «обґрунтованої зваженості», що передбачає врахування й розмежування політичної та правової складових справи, звернення до широкого кола філософських, соціально-психологічних та аксіологічних методів для обґрунтування власних рішень.

5. Аналіз нинішніх повноважень КСУ вказує на вузький підхід до визначення завдань і функцій цього органу державної влади, оскільки переважну більшість справ присвячено оцінці відповідності різних видів правових актів нормам Конституції України, у ході якої підлягають захисту норми, принципи та цінності, що забезпечують верховенство Конституції України. Саме тут виникає ідея про розширення можливостей органу конституційної юрисдикції, особливо в частині розширення його функцій як суду, де сторони конституційно-правових відносин можуть вести дискусію щодо обґрунтованості їхніх позицій у частині конституційності правотворчості чи правореалізації.

6. Положення Розділу XII Конституції України дають підстави для визначення трьох основних завдань КСУ як окремого виду органу державної влади: а) захист конституційного правопорядку, б) захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, в) формування базової правової доктрини в державі.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (поточна редакція від 01.01.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2017, № 35, ст. 376.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 49, ст. 272.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
5. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>
6. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні. Київ: Логос, 2009. 36 с.
7. Кампо В. М. Конституційна юстиція в Україні: проблеми і перспектива. *Юридична наука*. 2011. № 1 (1). С. 43–49.

Наукове видання

**ЮРИДИЧНА НАУКА, ОСВІТА І ПРАКТИКА
У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВІ
ПОВОЄННОГО ЧАСУ**

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Підписано до друку
Формат 60x84/16. Друк офсетний
Гарнітура TimesNewRoman. Умов. друк. арк.: 6.3
Наклад прим.: 100. Замовлення № 1112/25

Видавець: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач: ФОП Андрієвська Л. В.
м. Київ, вул. Бориспільська, 9
Свідоцтво: серія В03 № 919546 від 19.09.2004 р.